

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA
Kunstide ja tehnoloogia õpetaja õppekava

Elis Tuik

SETOMAA KOOLINOORTE OSALEMINE SETO PITSI PÄEVADEL 2012-2022:

TEADLIKKUS JA HUVI KONKURSIST OSAVÕTMISEST

Magistritöö

Juhendaja: Inna Raud, MA (pärandtehnoloogia, rahvarõiva nooremlektor)

Värskas 2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Kultuuri kontseptsioon.....	6
1.1. Identiteet.....	8
2. Vaimne kultuuripärand	11
3. Seto kultuuri kontseptsioon.....	13
3.1. Seto kultuuri kujunemine	14
3.2. Setomaa kultuuri jätkusuutlikkus	15
4. Seto pits.....	18
4.1. Seto pitsi päevade traditsioonid.....	20
5. Haridusvõimalused Setomaal.....	21
5.1. Setomaa koolinoorte kaasamine	22
6. Koolinoorte küsitluse läbiviimise meetodika	24
6.1. Valim.....	24
6.2. Andmete kogumine	25
6.3. Andmete analüüs	26
7. Tulemused.....	28
8. Arutelu	33
Kokkuvõte.....	36
Kasutatud allikad	39
Lisad.....	47
Lisa 1. Setomaa valla asendiplaan.....	47
Lisa 2. Setode asula.....	48
Lisa 3. Leelokoor Kuldatsäuk	49
Lisa 4. Seto heegelpits.....	50
Lisa 5. Ankeetküsitlus	51
Summary	56

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö on pühendatud XXX Seto pitsi päevade raames toimuvale heegelpitsi konkursi traditsioonide jätkamisele.

Igakevadine suursündmus Setomaal on “Seto pitsi päevad”. Selle raames korraldatakse konkurss, mille eesmärk on hoida elus Setomaal värvilise pitsi heegeldamise traditsioone ning näidata pitsiga kaunistamise mitmekesisust (Seto Käsitüü Kogo, *s.a.*). Seto värviline heegelpits on ainulaadne peenvillane pits, mida hakati valmistama 19. sajandi keskel ning millele on oluline kindlate värvikombinatsioonide ja mustrite rütm (Kangro, 1998, lk 6). 2022. aasta 29. mail toimunud Seto pitsi päeva teemaks oli “Pulmad/Saaja”. Konkursile laekus 21 heegelpitsi tööd 16 meistrit (Setomaa valla leht, 2022, nr. 5). Setomaa koolinoortest osales seal kuus õpilast oma töödega. Viimase viie aasta jooksul on traditsioonilisest iga aastasest üritusest osa võtnud ligikaudu 16 meistrit, nendest koolinoori ligikaudu kuus. Võrdluseks siinkohal toon konkursi algusaastad, mis hiilgasid suure osavõtjate arvu ning pitsitööde poolest. Näiteks 2005. aastal oli XII Seto pitsi päevade teemaks “Kingitus”, kus võis näha ning hinnata ligi 80 tööd, palju võttis osa Väraska Gümnaasiumi õpilasi, rahvarohked olid ka 2009. aasta XVI pitsipäevad (Kunst, 2015).

Pitsi päevade peakorraldaja Ingrid Kala sõnul on noorte osakaal märkimisväärselt vähenenud ning huvi sellise 30 aastase traditsiooni vastu on kahanenud. Põhikooli riiklikus õppekavas [PRÕK] (2023) on kirjas, et põhikooli lõpetanu peab lugu kultuuripärandist ning elanikkonna kohustus on tagada eesti kultuuri säilimine (Eesti Vabariigi Põhiseadus [PS], 2015). Tõstatubki probleem, kus noorte oskused ja huvi seto pitsi heegeldamise vastu on hääbumas, kultuuripärandi säilimine ohus. Kuna „kultuuripärandi säilitamine ja teadvustamine hoiab alal riigi ning tema piirkondade identiteeti ja eripära ning kindlustab praegustele ja tulevastele põlvvedele mitmekesise ning kultuurimälu kandva elukeskkonna“ (Muinsuskaitseadus, 2023), siis on see teema aktuaalne ning vajalik. Peale selle on setod sajandite vältel pühana hoidnud oma kaugete esivanemate kombesid (Reissar, 1996, lk.7) ning alalhoidnud oma esivanemate kultuuripärandit (Jääts, 1998, lk 37).

2015. aastal anti pärandi säilitamiseks Seto Talumuuseumi poolt välja Seto pitsi päevade kogumikalbum “20 KIRIVÄT KEVÄJÄT”, mis sisaldab ülevaadet pitsikonkursi toimumise ajast ning kohast 1994.- 2013. aastatel. Kogumikus olev pitsipäevade kava annab ülevaate korraldatavatest näitustest, pitsi konkursi temadest ja toimuvatest üritustest. Kunst (2015) on

välja toonud kogumikalbumis ka preemiaid ja auhindu võitnud õpilased ning täiskasvanud. Seal kajastub selgelt, et noorte osavõtt konkursist on suur.

Läänemeresoomlaste esivanemate poolt asutatud Setomaal, elasid juba ligi 5000 aastat tagasi inimesed (Jääts, 1998, lk 9). 2017. aastal haldusreformi käigus moodustati Setomaa vald - Mikitamäe, Meremäe, Väraska valla ning Misso valla Luhamaa nurga liitmisel. 19. sajandi II poolel ei tunnistanud rahvusliku eneseteadvuse omandanud eesti lihtrahvas setusid omaks ning nimetas neid halvustavalt "*setud*" (Jääts, 1998, lk 36). Käesoleva magistritöö uurimuses kasutab autor *setu* ja *Setumaa* asemel sõna *seto* ja *Setomaa*. Kuna töö autor elab Setomaal ning on suhestunud setodega, siis tõekspidamisi ning tavaid ja kombeid arvestades on paslik kasutada sõnu „seto“ ja „Setomaa“.

Magistritöö sihiseadjaks on Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu poolt välja kuulutatud aasta teema 2022-2023 „Pealekasv“ ning Kultuuriministeeriumi teema-aasta 2024, „Kultuurilise mitmekesisuse aasta“. Olulisel kohal töös on käesoleva aasta Seto pitsi päevade kolmekümne tegutsemise aasta möödumine.

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada Setomaa koolides noorte teadlikkus, huvi ning oskused seto värvilise heegelpitsi kohta vaimse kultuuripärandi säilitamise eesmärgil.

Eesmärgist lähtuvalt püstitasin uurimisküsimused:

- 1) Missugused on Setomaa koolinoorte oskused heegeldada seto värvilist pitsi?
- 2) Kuidas õppisid Setomaa koolinoored seto pitsi heegeldama?
- 3) Mis tekitaks õpilastes huvi seda heegeldamistehnikat õppida?
- 4) Milline on õpilaste huvi osaleda 2023. aasta Seto pitsi päevade konkursil?

Käesolev magistritöö on empiiriline, kvantitatiivne uurimus. Andmekogumiseks kasutasin paber kandjal poolstruktureeritud ankeetküsimustikku. Uurimuse läbiviimiseks koostas ankeetküsimustiku ja viisin selle läbi Setomaa kolmes koolis (põhikooli II ja III kooliaste) kellest moodustub uuringu üldkogumi osa.

Magistritöö koosneb kaheksast peatükist. Töö teoreetilises osas keskendun põhiliselt kultuuri kontseptsioonile ning selle olulisusele; vaimsele kultuuripärandile ning selle kaitsele ja hoidmisele; Setomaa ja setode kultuuri eripäradele ning nende haridusalastele omakultuuri säilitamise aspektidele ning seto värvilisele heegelpitsile. Metoodilises osas kajastub uuringu läbiviimiseks vajalik osa: valimi moodustamine, andmete kogumine ning nende analüüs. Viimastes peatükkides on kirjas läbiviidud uuringu tulemused ja järelduste tegemine ning

arutelu. Kokkuvõte sisaldab magistritöö ülevaadet tulemustest, töö piirangutest, edasistest uurimissoovitustest ning töö väärtuslikkusest.

1. Kultuuri kontseptsioon

Eestlaste üks põhiseaduslik ülesanne on tagada eesti kultuuri säilimine (PS, 2015), mis annab rahvale kuuluvustunde ja identiteedi. Sõna kultuur (*id cultura*)-*viljelus, harimine* (Eesti Entsüklopeedia [EE]) on tuletatud ladinakeelest (Tamm, 2016), kuid mõistena võtsid selle kasutusele roomlased (Laanemäe, 2000; Tamm, 2016) ning tähendas ja seostus algselt maaharimisega. See paljutähenduslik termin on mõistena erinevate teadusharude (semiootika, antropoloogia, etnoloogia, sotsoloogia jt.) poolt uuritud ja sõnastatud.

Hofstede (1990) uuris kultuuridevahelisi ilminguid ning erinevaid käitumismustreid, mis mõjutavad kultuuri kujunemist. Tuntuks sai sibulakihi meetod, kus tõi uurija välja, et kultuurilised erinevused kujunevad mitmel viisil: sümbolid (*symbols*), kangelased (*heroes*), rituaalid (*rituals*) ja väärtused (*values*) (Hofstede *et al.*, 1990). Sümbolid moodustavad kõige pinnapealsema osa ning on omased just neile, kes jagavad ühte kultuuri. Kangelased on kõrgelt hinnatud rollimudel ning rituaalid on sotsiaalselt olulised. Nendest väärtused on kõige sügavamad ning selle järgi kujuneb ning valitakse käitumine ja lähenemine (Hofstede *et al.*, 2010). Tuuakse välja, et kultuur on midagi, mis on kaasasündinud ning kujuneb sotsiaalsest keskkonnast. Kultuuri käsitletakse kui vaimset tarkvara, mida kogevad inimesed perekonnas, koolis ja töökohal ning millel on oluline roll ühtekuuluvusel, mõtlemis- ja tegutsemisviiside kujutamisel (Hofstede *et al.*, 2005). Hollandi sotsiaalpsühholoog ja kultuuridimensioonide teooria looja ning rahvuskultuuriliste erinevuste käsitleja, Geert Hofstede, kirjeldab kultuuridevahelisi eripärasid ning on loonud kuus mõõdet, mille abil saab tõlgendada erinevaid väärtushinnanguid ja kultuuripaljusus: võimudistants (*power distance*), ebamäärasuse vältimine (*uncertainty avoidance*), individualism ja kollektivism (*individualism vs collectivism*), maskuliinsus versus feminiinsus (*masculinity versus femininity*), lühiaegne versus pikaajaline vaade tulevikku (*long-term versus short-term orientation*), vaoshoitus (*indulgence versus restraint*) (Hofstede, 2011, lk 8). Kultuuride erinevusi uurinud teadlane võttis rohkem kasutusele ka kultuuri kui kollektiivse üksuse ning märkis rahvuskultuuri riigist eristavalt.

Hofstede tuntusele ja teooriate hindajatele oli aga vastutegutsejaid. McSweeney (2001) leiab, et ühest organisatsioonist kogutud andmete põhjal ei saa rahvuskultuuri raamistikku määratleda. Kultuurisemiootik ja filoloogia professor Juri Lotman (1989) on määratlenud aga kultuuri nii:

„Kultuur on vaimse elu vorm, mis avaldub ideedes, vaadetes, emotsioonides, mitte aga esemetes ja masinates“ (ERR, 2022-2023). Seega rõhutab ta vähem materiaalsele kultuurile ning tõstab esile kultuuri vaimsust. Samas tuuakse sotsiaal- kultuuriantropoloogia õpikus seos ja olulisus ka materiaalsel osapoolel kultuuri kujundamisel. “Kultuur on ühiskonna või grupi elumuster või eluviis, kombed, uskumused, teadmised, kogemused ning nende materiaalsed ja sümbolised väljendused” (Annist & Kaaristo, 2017 lk 14).

Kultuuridevahelise mõistmise ja uurimise käigus märgitakse ära, et kultuur toimib kolmel tasandil:

- esemed ja hoiakud (vaadeldavad ja käega katsutavad);
- normid ja väärtused (kultuurireeglid ja väärtused seotud üldiste eelistustega);
- tõlgendamine ja oletused (miks nii tegutseme) (Browaey & Price, 2015).

Eesti kultuuri staatust määratletakse ka kolmetasandilise jaotusena: pindmine (*surface*), pealiskaudne (*shallow*) ning sügav (*deep*). Õppimise jaoks on oluline aga sügav kultuur, mis on kõige enam seotud õppija identiteedi ja uskumustega (Vaino, 2016).

Kultuur ei ole päritav, vaid sotsiaalses keskkonnas õpitav mõtteviis, hoiakute ja normide ning väärtuste kogum. See keskkond, mis kujutab endast perekonda, sõpru, kooli, tööd, aitab määratleda inimest ennast ning tema maailmavaate kujundada (Browaey & Price, 2015). Seetõttu on oluline, et noored saaksid õppida kultuuri, milles nad elavad ning seeläbi kujundada väärtusi. “Kultuur on väärtuste ja normide, vooruste, müütide ja tabude kogum, mis korrastab inimese hoiakuid ja suhtumist, mõtlemist ja käitumist” (Vooglaid, 2019).

Riigikogu Toimetiste vestlusringis (2016) oli teemaks Eesti *kultuur*, kus püüdsid leida Eesti kultuuri definitsiooni teatriteadlane Ott Karulin, filoloog ja poliitik Mart Meri ja filosoof Märt Väljataga. Arutleti kultuuri definitsiooni raskuse üle ning jõuti arvamusele, et see on elukeskkond, kus me elame normide, väärtuste ja kokkulepetega ning seostatakse seda üldiste tegutsemisviisidega.

Eesti kultuurist igapäevaselt rääkides annab ülevaate ka põhiseaduse preambul (2020). See annab selguse, kuidas tuleks Eesti kultuuri teadust ja põhiseaduse tähendusi arvestades käsitleda: kultuur on “sotsiaalsele rühmale omane kollektiivsete hoiakute, uskumuste, väärtuste ja teadmiste kogum, mis väljendub – ja on teaduslikult jälgitav – rühma liikmete käitumises ja mõtlemisvormides” (Anton, 2020). Tuuakse välja, et mitte ainult üritused ei näita kuuluvust

kultuuri ega vii seda edasi, vaid ka laiem lähenemine, mis hõlmab inimeste igapäeva käitumismalle ja hoiakuid.

Eesti Statistika [SA] andmetel (2020) on eestlased suured kultuuriarmastajad ja -küllastajad. Käiakse kontserditel, näitustel ning küllastatakse erinevaid kultuurikeskusi, näiteks raamatukogu. Statistika all on ära toodud kultuurinimistus: film ja kino, muuseumid, muusika, raamatukogud ja raamatud, rahvakultuur, sport, teater, televisioon ja raadio. Rahvakultuur hõlmab statistikas rahva pärimuslikku ainelist ja vaimset kultuuri ning kombeid (SA, 2022). Rahvatants, koorilaul, puhkpillimuusika ja rahvuslik käsitöö aitavad alal hoida traditsioone, harrastusteatri ja rahvakultuuriseltside tegevust, vaimse kultuuripärandi ja pärimuskultuuriga tegelemine säilitab ning tõstab eneseteadvust (SA, 2022). Vajalik on sel juhul teadlikkus enda identiteedist ning kultuuriruumi traditsioonidest ja vaimse pärandi kontseptsioonist.

Euroopa Liidu liikmelisus toetab oma kultuuri säilitamist ning edendamist. Programmi Loov Euroopa Kultuuri (2021-2027) eesmärk on kaitsta ja tugevdada kultuuri, mille abil toetatakse ka Euroopa Liikmesriikide kultuuripärandit. Euroopa Regioonide Komitee rõhutab, et “kohalikud kultuuriväärtused, sealhulgas ka käsitöö, on tihedalt seotud identiteediga ning toetuvad ühiskonna materiaalsele, vaimsele ja looduslikule pärandile”. Seetõttu identiteedi säilitamine ning oma pärandi jätkusuutlikkuse eest seismine on Euroopa Liidu liikmesriikide prioriteet.

Kultuuri on võrreldud jäämäega (Gillert *et al.*, 2000) ning antud talle mõiste, kui elamise vahend (Zolberg, 2005) või kultuur kui vaimne julgeolek (Riigikogu Toimetised, 2016). Defineerida kultuuri ühtse mõistena on keeruline. Küll aga ilma kultuurita pole võimalik eksisteerida. Kaduma läheb identiteet, päritolu ja kuuluvustunne. Seoses liikumisega mitmekultuurilise hariduse suunas vajab kindlasti just oma pärimuskultuur tähelepanu ja kaitset. Kultuur vajab kaitset ning hoidmist ja säilitamist, ilma selleta ühiskond ei kesta jätkusuutlikult (Vooglaid, 2019). Seda ei saa teha, kui puudub säilitaja ehk inimene, kes seda kultuuri väärtustaks ja hindaks ning oleks kultuuri edasikandja.

1.1. Identiteet

Identiteet (samasus) on “psühholoogias ja sotsioloogias inimese korrastatud teadmus iseendast tegelikes või kujuteldavais sotsiaalseis olukordades ja suhetes – kes ja mis ma olen” (EE).

Inimeste identiteedile paneb aluse omakultuuri viljelemine, mida on kultuuri püsijäämisel ja jätkusuutlikkusel oluline silmas pidada (Eesti 2035, 2021). Nii nagu kultuuri tähenduse sõnastamisel on ka identiteedi definitsioon segane. Professor ja keeleteadlane Martin Ehala (2018) toob välja identiteedi mõiste kui kultuurilise kompetentsi ehk siis identiteet on isiku teadmiste, oskuste, hoiakute ja väärtushinnangute kogum, mis on vajalik tulemuslikuks ja jätkusuutlikuks tegutsemiseks teatud valdkonnas (Wikipedia). Samas toob välja kultuuriteoreetik Rein Raud kategooriad, mille koosmõjul moodustub identiteet: a) kaasasündinud, b) kodakondsus, c) kuuluvus subkultuurilisse gruppi (Raud, 2013, lk 52). Seega konkreetset identiteedi määratlust on raske sõnastada, kuid saab öelda, et see on oluline osa rahvuskuuluvuse jaoks.

Noorteinfo peaekspert Enson (2022) oma artiklis seksuaalsuse, soolise identiteedi ja soolise väljenduse kohta toob välja, et identiteeti määratleda ühtselt on keeruline ning see kasvab ja areneb pidevalt ning koosneb paljudest erinevatest teguritest: meie rahvus, etniline kuuluvus, religioon, seksuaalsus, sugu, perekondlikud mõjud, isiklikud huvid ja tööspidamised. Näiteks selgus Susi (2014) magistritöös, et emakeele õpetajate hinnangul moodustavad rahvusliku identiteedi keel, päritolu ja kultuur. Kultuuri alla toodi esile rituaalide ja traditsioonide olulisus oma isiksuse kujundamisel.

Arheoloogial on oma roll rahvus- ja kultuuriidentiteetide loomisel ja kujundamisel (Shanks, 2001). Ajaloolised ehitised ning säilinud andmed, nende abil saame aimdust oma päritolust, kujunemisest ja rahvusest. “Identiteet ei kujune ega püsi kogemata – selle tekkimiseks on vaja vaeva näha, hoolitseda, et see ei laguneks” (Vooglaid, 2019). Tänu inimestele, kes on märkinud üles meie pärandi ning seda jätkusuutlikult edasi viinud, saame oma identiteeti ja kuuluvust eristada. Kultuuri jaoks on vajalik subjekt, kelleks siinkohal on väärtusi edasikandev indiviid (Laanemäe, 2000, lk 11) ning tema aktiivne tegutsemine ja osalemine pärandi säilitajana (Porila, 2015; Konsa, 2017). Kusjuures kultuuri elujõulisus püsib noorte põlvkondade tõlgenduste ja traditsioonide hoidmiste kaudu, mis eksisteerimiseks vajab innovaativsusust ja algupärase seostamist ning hindamist (Vaino, 2016).

Kultuuri säilitamine ja edasi andmine ei ole ainult vanade kommete ja traditsioonide alalhoidmine, see on ka nüüdisühiskonnaga kaasas käimine. Konsa (2017) tõdeb, et “tänapäeva inimesed ja ühiskond ei ole mitte pärandi passiivsed vastuvõtjad, hoidjad ja edasiandjad, vaid selle aktiivsed loojad ja kujundajad” (Konsa, 2017, lk 497)”. Tihti käsitleme me pärandit, kui

mingit vana ja ajaloolist väärtust, nähtust või materjali - see aga ei pruugi nii alati olla. Pärandi võivad moodustada ka nüüdisaegse keskkonna komponendid.

Siinkohal toon välja kultuurilist mitmekesisust sisaldava Soome hariduse, mida võib vaadelda mitme teguri koosmõjul, kus arvestatakse muutuvate väärtuste, traditsioonide, sotsiaalsete ja poliitiliste suhete ning muude aspektidega. Mitmekultuurses Soome hariduses pannakse rõhku kultuuri- ja keeleteadliku kooli kujundamisele. Näiteks Soomes räägitakse põhjasaami, inari saami ja koltani saami keelt, kus õpetaja peaks olema pädev võrdselt mudeldada ning nähtavaks ja kuuldavaks tooma erinevaid keeli ja kultuure. (Laasonen-Tervaoja *et al.*, 2021). Siiski on mõned kultuuripärandi osad, mida peaks identiteedi säilitamiseks edasi kandma põlvest põlve. Samamoodi on meilgi rõhk kaasaval haridusel ning seoses teise kodakondsusega inimeste lisandumises meie kooli kasvab mitmekultuurse hariduse osakaal, püüdes suuta säilitada oma rahvust ja identiteeti. Vaimne kultuuripärand määrab kindlaks piirkonna identiteedi ning selle väärtustamine soodustab piirkondlikku arengut. Selleks, et saada aimu piirkonna pärandist on vaja teadlik olla vaimse kultuuripärandi kontseptsioonist.

2. Vaimne kultuuripärand

Kultuuripärand on varasematest aegadest pärinev kultuurivara (EKSS, 2009), mis kätkeb endas nii kultuuri kui ka pärandit. “Kultuuripärand on strateegiline ressurss – uusloomingu, identiteedi, kohatunnetuse ja mitmekesisuse allikas. Peame õppima seda senisest paremini kasutama, ja mitte ainult ajaloo tundmise eesmärgil, vaid ka tuleviku väärtuste, samuti majandusliku lisaväärtuse loomiseks” (Raie, 2016, lk 77).

Kultuuripärandit saab jaotada pedagoogikas aineliseks (materiaalseks) ja vaimseks kultuuripärandiks. (EE, s.a.; Valk et al., 2021). *Aineline kultuuripärand ehk materiaalne* on inimtekkelised või inimese ja looduse koosmõjul tekkinud esemed ja keskkonnad, millel on ajalooline, arheoloogiline, kultuuriline või esteetiline väärtus (Muinsuskaitseadus, 2023). “*Vaimne kultuuripärand* ehk elav pärand tähendab selliseid põlvest põlve edasi antud teadmisi, oskusi, kombeid ja tavasid, mis on kogukondadele omased ja olulised ka praegusel ajal. Vaimne kultuuripärand annab kogukondadele identiteedi ja järjepidevuse tunde ning edendab seeläbi ka kultuurilist mitmekesisust ja loometegevust “ (Eesti Rahvakultuuri Keskus, s.a.). Jaguneb tunnetuskultuuriks (haridus, teadus), kõlbluskultuuriks, esteetiliseks-, poliitiliseks- ja kunstikultuuriks (Laanemäe, 2000). Selle immateriaalse pärandi säilimisel on oluline punkt ka kogukonna huvil ning tegevusel.

Väljundina on valdkondadena määratletud ning välja toodud ka traditsioonilised käsitööoskused, kus pannakse rõhku tugevate käsitöötraditsioonide eripäradele, tuues esile regiooni eripärad - Peipsiveere vanausulised, Lääne-Eesti saared, Kihnu, Seto, Võrumaa ja Mulgimaa. Lisaks on ära toodud veel suulised traditsioonid ja väljendusvorm, esituskunst, kogukondlik tegevus, rituaalid ja pidulikud sündmused, loodusega ja universumiga seotud teadmised ja tavad. (Vaimse kultuuripärandi kaitse...,2006). Seetõttu kuulub käsitöö vaimse kultuuripärandi alla, mis vajab jätkumiseks, kestmiseks ning arenguks kaitset ning hoidmist.

Muinsuskaitseaduse (2023) kohaselt on kultuuripärandi väärtustamine ja säilitamine ühiskonna ühine kohustus, kuna see aitab alal hoida riigi ja tema piirkondade identiteeti ja eripära ning samuti on kultuuri säilimise tagamine eestlaste põhiseaduslik kohustus (PS, 2015). Kultuuri säilimine ja edasi andmine algab eelkõige väärtustest ning indiviidi põhimõtetest ja hinnangust (Laanemäe, 2000; Krause, 2010). Laialdaselt kajastatakse tõdemust, et väärtuspõhisus on olulisemaid tegureid rahvakultuuritraditsioonide säilimisel, jätkusuutlikkusel ja pärandamisel. Ühiskonnas eksisteerimisel on oluline sotsialiseerumisprotsess - inkulturatsioon,

mis samuti keskendub väärtustele baseeruvale kultuuri omamisele, kõige olulisem iga selleks on lapsepõlv (Muldma & Nõmm, 2011). Strateegilisi sihte seadev dokument „Kultuuri arengukava 2021-2030“ (2021), märgib ära kultuuri hetkeolukorra Eestis, kus tuuakse välja, et kultuurielus osalemine sõltub paljuski elukoha põhisusest ning tähelepanu peaks pöörama laste ning noorte osalemisele kultuuritegevustes, visiooniks vaimse kultuuripärandi teadlikkuse tõstmine. Eesmärk on hoida, väärtustada ja hinnata kultuuripärimust Eesti kultuurilise mitmekesisuse elava osana ning sidususe tagamiseks ja toetamiseks Eesti identiteedi säilimine ning omakultuuri viljelemine ühiskonnas (Eesti 2035, 2021).

Vaimse kultuuripärandi elushoidmiseks ja traditsioonide püsimiseks korraldab riik ülevaateks statistilise uuringu. Eesti statistika näitab (2022), et rahvakultuuri harrastajate arv on tõusnud võrreldes eelmise aastaga. Selgub, et rahvakultuuri harrastajaid on rohkem Harju-, Tartu- ja Pärnu maakonnas ning järgnevale kohale harrastajate poolest saab Võru maakond. Käsitöölalast ülevaadet annab harrastajate arv, mis on mõnevõrra väiksem kui üheksa aastat tagasi. Elava pärandita kaob meie identiteet, mõjutused etnilise subkultuurile võivad viia vähemusrahvuslaste kommete, uskumuste ja traditsioonide väljasuremiseni.

3. Seto kultuuri kontseptsioon

Setomaad peetakse Eestis kõige tuntumaks pärandipiirkonnaks (Valk *et al.*, 2021). Antud regioonil on olnud mitmekesine ja huvitav ajalugu ning kultuur.

Eestimaa kõige kagupoolsema nurga moodustab Setomaa, mis asub Võru maakonnas. 2017. aastal haldusreformi käigus moodustus valdade (Mikitamäe, Meremäe ja Värskä) ja nulga (Misso valla Luhamaa nulga) liitmisel ühtne Setomaa vald (vt lisa 1). Geograafiliselt on piiritletud põhjast ja läänest Räpina, Rõuge ja Võru vallaga ning idast lõppeb Setomaa vald Vene Föderatsiooni piiriga. Territoriaalselt asub vallas üks alevik, Värskä, ning 155 küla, neist suurimad on Mikitamäe, Meremäe ning Obinitša. 1. jaanuari 2023. aasta seisuga elab elab Setomaa vallas 3197 elanikku, kellest 7.-18. aastaseid lapsi (noori) on 308 (Rahvastikuregister, 2023).

Arheoloogiliste leidude põhjal on Setomaal inimasustus ligi 8400 aastat vana (Kultuuripärand Setomaal, 2002, lk 5). Läänemeresoomlaste tšeedide järeltulijad - setod (Kultuuripärand Setomaal, 2002), keda kutsuti *kahe ilma veerel* elavaks rahvaks ning kes on pidanud oma identiteedi säilitamiseks palju läbi elama. Setod elasid 1225. aastal Uganda maakonnas (vt lisa 2) ning sattusid Pihkvamaa valduste alla 1230. aastal (Riitsar, 2012). Setod on oma pärimuse, kultuuri ja elulaadiga üks Eesti silmapaistvamaid etnilisi kogukondi. Nende vähemusrahvuslaste traditsioonid on seotud palju rahvakalendri tähtpäevadega ning esivanemate kommete ja elulaadiga.

Setod on tuntud ning silmapaistnud maailmas oma erilise laulu ning riietuse poolest (vt lisa 3). Setode eripäraks on nende ainulaadne leelo, mis kanti 2009. aastal Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (UNESCO) kultuuripärandi esindusnimekirja. UNESCO kandetaotluses (2008) toodi välja, et Seto leelo (tõlkes “setu laul”) on traditsiooniline laulmisviis ja laulukultuur, mida viljeleti sünnist surmani ning on saatnud nende tavasid ja rituaale igal eluhetkel. Mitmehäälsuse ja hääletekitamisviisi poolest silmapaistev laulutraditsioon on enam kui tuhat aastat vana, improviseerimist ning eeslaulja ja koori lokaali täis esitus (Sarve & Grünberg, 2008/2010). Mitmekülgse ja esindusliku kultuuriga tuntud Setomaal kõlab seto leelo peaaegu igal pühal, tähtpäeval või kogunemisel ning on tihedalt seotud rahvariiete kandmise traditsiooniga. Omanäolised riided on eristunud eestlaste rahvariietetest juba 19. sajandist alates. Setode rahvarõivakomplekt paistis oma erilise poolest silma (Kaarma & Voolmaa, 1981, lk 109) ning välja võib tuua siinkohal erilised XIX sajandi I poolel levinud

venepärase särgi (hamõh), vaipseeliku ehk kõriku ning puusapõlle. Sajandi II poolel tuli esile uuema lõikega kitasnik ning juba 20. sajandil oli kasutusel must sukman. Veel XX sajandi algul olid Setomaal põhiliseks riietuseks rahvarõivad (Mikumets, 2004, lk 103). Setod hakkasid oma igapäevastest rahvarõivastest loobuma umbes 1920. aastast (Kunst, 2014, lk 79), mil mindi üle linnamoelistele rõivastele. Taas tekkis põhjus ja vajadus rahvarõivaid täiendada ning uuendada seoses 1977. aastal Värskas seto leelopäevade toimumisega ning 1989. aastal kirmaste traditsiooni elavnemisega. Need üritused aitasid taas elustada traditsioonilise seto riietuse ja kultuuri. Rahvarõivast sai uhkuseasi, hinnatud peorõivas koolilõpupeol ja mujalgi (Kunst, 2014, lk 88).

Üheltpoolt on seto rahvarõivaste vanamoodi kandmise oskused tänapäeval ohus, kuna kadumas on tervikliku rõivastuse komplekteerimise oskus ning tekkinud on arusaam, et täiskomplekti kokku kogumine on üsna vaevarikas ning kulukas. Välja võib tuua veel vähesed teadmised ning kaasaja arusaamadest tulenevad seisukohad. Oluline on kujundada hoiak, et traditsioonilist rõivastust kantakse kas terviklikult või ei tehta seda üldse, pooliku rõivastusega ei minda kodust välja. (Sarve & Sarve 2013) Muudatusi on tinginud ka praegusaja kiire elutempo, mis eeldab praktilisi ja mugavaid rõivaid, mis kehtib ka rahvarõivaste kohta. Hoolimata mõnedest eksimustest ja mugandustest võib siiski kinnitada, et setod hindavad oma rahvarõivaid ja kannavad neid uhkusega.

Tänases seto kultuuriruumis on mitmed sündmused, kus kantakse seto riideid (Seto Kuningriigi päev, Seto Folk, seto kultuurinädal, seto laulukoorid ja tantsurühmad jne) ning nende kandmine ning setoks olemise üle tuntakse pigem uhkust ning väärtustatakse neid. Piirkondlike eripäradena võib välja tuua praeguseni säilinud seto tugevad käsitöötraditsioonid (Valk *et al.*, 2021). Korraldatakse erinevaid konkursse, näituseid, antakse välja kirjandusteoseid ning tehakse erinevaid uurimusi ja taas elustatakse unustatud käsitöövaldkonnad, näiteks niplispitsi tegemine. Traditsioonid on seotud ka rahvariiete tegemisega, sest neid valmistatakse tavaliselt käsitööna ning see hõlmab mitmeid pärandatud tehnilisi oskusi. Käsitöölased teadmised ja võtted on pärandatud põlvest põlve edasi.

3.1. Seto kultuuri kujunemine

Nõukogude võimu alt vabanemine oli setodele justkui oma identiteedi ärkamisajaks. Alguse sai 1992. aastal loodud Sihtasutus Setu Kultuuri Fond, kus etnoloog Mare Piho algatusel hakati

tegelema pärandi uurimise ning säilitamisega (Valk & Raudoja, 2022, lk 191). Sealt edasi toimus mitmeid ettevõtmisi, mis tänapäeval on omakultuuri pärandi jätkav osa. Näiteks loodi 1994. aastal Setomaa Valdade Liit; toimusid Värskas esimesed Seto pitsi päevad; folkloristi Paul Hagu eestvedamisel esimene kultuuri suursündmus Seto Kuningriigi päev (1994), kus võeti kasutusele ja hakkas laialdasemalt levima seto hümn. 1995. aasta ilmus setode eepos “Peko”. See Anne Vabarna kirjutatud suurteos jõudis ka mitu hooaega lavastuseni Värskas folkbändi Zetodega koostöös. 1998. aastal avati külastajatele Seto Talumuuseum, kus on kajastatud 20. sajandi jõukama talu elustikku. Hilisemal aastal võeti ka kasutusele setode oma raha - Seto kroon ning ristikujuline vöökirjaga käsitöötraditsioone tähistav Setomaa lipp. Setod on oma traditsioonide edasiviimisel ja jätkamisel olnud väga usinad. 2010. aastal loodi Seto Instituut, mis tegeleb hetkel teaduse ning setode elujõulisuse tagamise ja säilitamisega.

Setomaa jaoks kujutavad 90ndad nõukogudeaegse surutise alt vabanemist, mis tõi kaasa eneseteadvuse kasvu ja omakultuuri väärtustamise (Andreson *et al.*, 2023, lk 21; Valk & Raudoja, 2022, lk 191). Sellest perioodist on suutnud setod säilitada oma keele, leelo ja eripäraseid rahvariided. Edendamine ja põlvest põlve pärandamine on enda identiteedi säilitamiseks setodel tähtsal kohal. Kohaliku käsitöö säilitamise ja edendamise jaoks asutati 2006. aastal Setomaale käsitöökoogu, millega sooviti arendada sealse piirkonna käsitöövaldkondi - Seto Käsitüü Kogu. Tänu kogule hakkas 2015. aasta tegutsema seto pitsi klubi, mis korra kuus käsitööhuvilisi kokku tõi ning püüdis seto pitsi heegeldamist elus hoida. Seto Käsitüü Kogu tegevus on ka palju heegelpitsi levimisele ja säilimisele kaasa aidanud. Esimesed pitsipäevad toimusid 1994. aastal Värskas Kultuurikeskuses, kus pandi alus põlvkondadevahelisele seto värvilise pitsi heegeldamistehnika edendamisele. Pärandatud oskused on nooremale põlvkonnale saadud kas perekonna traditsioone ja uskumusi ning õpetussõnu järgides, kogukonna tegevuse tulemusena või koolis õpetajate käe all.

3.2. Setomaa kultuuri jätkusuutlikkus

Setomaa kultuuri ning pärandi säilitamiseks on kogukondlased palju ära teinud. Nagu Eestimaadki, on Setomaad mõjutanud palju lääne ja ida kultuur (Setomaa Reisijuht, 2019; Valk, 2002, lk 6) ning ajalooline paiknemine sellel piiril. Pärandile on mõjutused olnud suured nii

Saksa kultuuriruumis olemise kui Vene tsaaririigi koosseisu kuulumise tõttu. Ajalugu ja geograafiline asend on mõjutanud palju Setomaa pärandi kujunemist (Valk *et al.*, 2021).

Kogukond panustab palju oma erilise kultuuriruumi säilimisele - püütakse tuua seto kultuur nähtavale kohale, noortele teadmisi edastada ning korraldada huvitavaid pärimustunde ja -päevi; erinevate konkurside ja ürituste korraldamine, säilitades sealjuures oma eripära; raamatute ja kirjatrukide väljaandmine ning seda ka seto keeles; väljaspoole esile toodud piirkonda toimuvad ka seto kultuuri tutvustamise tegevused; leelo ja rahvariiete esile toomine; käsitöötehnikate järjepidev edendamine jpm. Setomaa arendamiseks, tutvustamiseks ning pärandi säilitamiseks on tehtud koostööd ka siseriiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Juhtiva kaaslasena osales Seto Instituut mitmes rahvusvahelises projektis: 2019.-2021. aastal Est-Rus projektis “Heritage teaching”, 2017.-2020. aastal Est-Lat projektis “UNESCO-Tourism” ning 2013.-2014. aastal Est-Lat projektis “Seto-Suiti Renaissance” (Seto Instituut, s.a.).

2017. aasta märtsist kuni 2020. aastani veebruarini kestnud EST-LAT programmi projekti “Unesco-turism” tulemusena valminud trükised on nii Setomaa piirkonna kui ka kihnlaste, suitide ja liivlaste sihiseadjaks ning tutvustuseks. Ülevaade kohalikest traditsioonilistest üritustest, kalendripühadest ja rahvariietest annab nii välituristile kui ka kohalikule elanikkonnale rahvusluse sidususe tunde.

Setomaa koolide kontekstis võib lugeda üheks olulisemaks ja väärtuslikumaks pärimusõppe edendamise jaoks loodud programmi projekti EST-RUS “Heritage Teaching” 2019-2021 (Seto Instituut; Setomaa, s.a.). Projekti raames loodi pärandiõpetamise programm, kus kaasava hariduse põhimõttel katsetati pärimusõppe ainekava 2019-2020 läbiviimist Setomaa koolides. Tulemusena selgus, et õpilastele meeldib tegevustena muuhulgas ka käsitöö ning nad peavad oluliseks osalemist pärimustundides ning sellega kaasnevate arvamuste avaldamist ja planeerimist (Seto Instituut, s.a.).

Eelseisvaid projekte on naaberriikidega hetkel kaks, mis Põhja- ja Lõunanaabritega on ettevalmistusjärgus, kus esmaseks ülesandeks ja sihiks on piirkondade vaimne kultuuripärand. Näiteks projekt Laulutee (ingl k *Singing Heritage Route*) - see 2250 kilomeetri pikkune kultuuridevaheline tee hõlmab koostööd Eesti, Soome, Leedu ja Läti rahvalaulude ning kultuuripärandi allikatega (ERM, 2022; Seto Instituut, s.a.) ning ühendab ka seto leelo laulutraditsiooni. “Kogukonna ühtsed väärtused ja huvid kindlustavad kultuuripärandi edasiviiva ning jätkusuutliku arengu ja säilimise. Kogukondade heaolu ja väärtuste hoidmine ning nende

kujundamine aitab pärandi hoidmisele kaasa” (Konsa, 2017). Kogukond on see kollektiiv, kellel on ühtsed huvid, väärtused ja arusaamad ning nende eest seistakse hea koos tegemise, pingutamise ja vaeva nägemise teel. Setomaa on ühtne kogukond, kes seisab oma kultuuri ja väärtuste ning pärandi eest.

4. Seto pits

Heegeldamine sai alguse araabia maadest, Tiibetist, Hispaaniast ja Vahemeremaadest (Koger, 2018). Tehnikat tunti muistses Egiptuses ning on leitud näidiseid ka Hiinast (Vanaselja, 2010). Algselt levis see kloostrites nunnade käsitööna. Hilisemas ajajärgus oli see tuntum kui talurahva käsitöö. Tänu baltisakslastele levis 19. sajandil heegeldamine eestlaste seas (Põllo, *s.a.*), eelkõige käsitöölehtede kaudu ning mõisas tööl olnud eestlaste kaasabil. Arvatakse, et sealt on kujunenud eestlaste sõna „heegeldama“ (saksa keelest *häkeln*, seto keele *pilotama*) ehk pikavarrelise konksus otsaga nõelaga niidist või lõngast silmuselist kudet tegema (ETY). See on üks levinud käsitööoskus, mis on lihtsamalt ning kergemalt õpitav (Aljasmets, 1984; Põldoja, 1996). Heegelnõel (saksa k. *häkelnadel*) on puust, luust, metallist või muust materjalist pikavarreline konksus otsaga nõel heegeldamiseks (EKI Ühendsõnastik, 2022).

XXIII sajandi tugevad mõjutused venelastega koos elamisel jätsid jälje ka setode rahvakultuurile ning käsitööle (Kaarma & Voolmaa, 1981; Riitsar, 2012). Samuti Nõukogude okupatsiooni all elamine raskendas käsitööoskuse levikut, puudusid vahendid ning nende kättesaadavus oli väga raske. Ajalooliste esemeliste materjalide abil saab väita, et talurahvani jõudis Setomaal rahvapärane heegelpits 19. sajandi II poole viimasel veerandil (Aljasmets, 1992; Vanaselja, 2010, lk 9; Andreson *et al.*, 2023, lk 201) ning leiud näitavad, et just nendelt aladelt, kust tänaseni on pärit tuntumad pitsid - Setomaa, Hiiumaa, Muhumaa (Hei *et al.*, 1999).

“Eesti rahvuslikeks pitsideks peetakse selliseid pitse, mida on Eesti territooriumil heegeldatud ja kasutatud eesti rahva poolt.” (Hei *et al.*, 1999) ning need jagunevad värvuste järgi: ühevärvilised ja mitmevärvilised heegelpitsid (Hei *et al.*, 1999; Koger, 2018). Nii nagu heegeldamise päritolust ja vanusest, pole ka seto heegelpitsi alguse saamisest kindlaid tõendeid (Vanaselja, 2010; Kangro, 2011). Ilmselt hakati värvilist heegelpitsi valmistama XIX sajandi keskel (Kangro, 2011). Algselt olid seto pitsi mustrid kas enda väljamõeldud või heegeldati neid nähtu põhjal järgi tehtuna. Enda üles joonistatud mustreid ei olnud kombeks jagada (Hörn, 2015). Seto värviline heegelpits on ainulaadne oma laialdase koloriitsuse ning rütmi poolest (vt lisa 4).

Setomaal käsitööoskus ning rahvakultuur on kujunenud juba põlvest põlve. Alguse on saanud eelkõige vajaduspõhisusest ning kommetest ja traditsioonidest, mis palju oli seotud mehele minekuga ja kaasavara ette valmistamisega. Veimevakk näitas seto neiu sobivust mehele minekuks. Seal pidi jaguma kingitusi mehe sugulastelegi (Riitsaar, 2007, lk 13). Enamus seto

pitse olidki seotud heegeldamisega enne abiellumist, kuna hiljem oli aega selleks leida raske (Hörn, 2015). Veimevaka sisu oli kirju, mahukas ning näitas noore neiu usinust ning töökust. Muu käsitöö kõrval oli väidetavalt veimevaka sisuks ka 17-meetrine heegelpits (Hörn, 2015). Selles käsitöötehnikas kasutati algselt kadakast tehtud heegelnõelu ning enda kedratud villaste lõngadega muutusid pitsid jämedaks, robustseks (Hörn & Lillmaa, 2000).

Pits oli seotud tihedalt pulmakommete, traditsioonide ja tekstiilesemetega ning on heegeldatud erinevatel aegadel nii rahvarõivaste juurde kuuluvate pealinikute otste, pühaserättide ehk ikoonlinade, käterättide, laudlinade, padjapüüride kaunistamiseks (Hörn & Lillmaa, 2000; Priks, 2003; Kangro, 2011; Valk *et al.*, 2021, lk 6). Algselt hakati niplispitsi asendama, püüdes seda heegeldades jäljendada. Heegelpitsi muster oli lihtne: heegeldatud põiki, pikuti heegeldatud ääresämbud juurde (Aljasmets, 1988, lk 70; 1992, lk 94). Seto naistel olid pealinikute otsad pitsiliseks heegeldatud ning heegelpitsides esines 2-10 värvust, kasutusel olid põhiliselt punane, must, lilla, roosa ja roheline lõng. Äärepitse kasutati algselt Setomaal õlalinikute kaunistamisel (Aljasmets, 1992, lk 93).

Materjalide kvaliteedi tõusuga sai XX sajandi alguses ka setodel heegeldamine populaarsemaks ja hakkasid levima erinevad pitsitehnikad (Hörn & Lillmaa, 2000).

Jane Priks (2003) oma lõputöö “Värviline heegelpits Setomaal” järelduste tegemisel mainis ära, et tegemist on unikaalse käsitööliigiga, mis erineb ülejäänud heegelpitsidest oma mitmevärvilise koloriidi ja heegelmustrite poolest. Kasutuses olnud mitmevärviline villane etnograafiline heegelpits võis kaunistada mistahes rõiva- või tarbeeset: salli, rätti, laudlina, voodikatet, pidukleiti või muud (Kunst, 2015, lk 1) ning kaasaegseid rõivaeseme kaunistamisviise on mitmeid: äärepitsina, vahepitsina, motiividena, üleni pitsist (Priks, 2003). See näitab, et tegu on tänapäeval laialdaselt kasutatust võimaldava heegelpitsiga, mis oma värvide ja rütmi poolest annab võimaluse pärandi ning modernse ühendada säilitamise ja tutvustamise eesmärgil.

Hörna & Lillmaa (2000) rõhutavad noortele teavitustöö tegemist just omakultuuri ja vanade käsitöövõtete säilitamise raames. Samamoodi rõhutab Riitsaar (2012, lk 13), et käsitööõpetajatel on võimalus noori suunata käsitööoskuse ja -armastuse poole ning tuues välja sügavama omakultuuri tundmise võimaluse ning kannatlikkuse, ilumeele ja korralikkuse õppimise.

4.1. Seto pitsi päevade traditsioonid

Seto pitsi päevi on korraldatud kolmkümmend aastat, mille raames on seto heegelpitsist tehtud erinevaid asju, esemeid jpm. Seto pitsi õpitoad on toimunud üle Eesti ja isegi rahvusvahelisel tasandil. Seto pitsi päevade pitsikonkursid on tutvustanud ning aidanud säilitada seda unikaalset heegelpitsi tänaseni (Aun, 2014, lk 57), leidnud selle ala asjaarmastajaid ning samuti ka mänginud olulist rolli oskuste edasikandmisel nooremale põlvkonnale. Vaimses ja materiaalses kultuuripärandis mängib olulist rolli pärandinähtus - traditsiooniline käsitöö.

Käsitöö valdkonna suurüritus Setomaal on iga aastane Seto pitsi päevad. Selle raames kutsutakse üles huvilisi heegeldama värvilist seto pitsi ning konkursist võivad osa võtta kõik, kes vähegi soovivad. Žürii ning publiku hindamisel selguvad parimad heegelpitsid ning välja antakse ka eripreemiaid, näiteks publiku lemmik, õpetajate preemia jt. Välja on pandud rahalised auhinnad. Osalemisel on seatud tingimusteks, et töö oleks korrektselt valmistatud, kooskõlas teemaga ning järgiks seto värvilise heegelpitsi traditsioone.

Seto pitsi esimene konkurss toimus 1994. aastal Värskas Kultuurimajas Tiiu Kunsti korraldamisel ning on jätkusuutlikult kestnud tänaseni. Esimesel kaheksal aastal konkursil osalemiseks teemat polnud, esitatud olid nii laudlinad, kotid, mütsid, sallid, linikud, rätikud jne. Esimesed neli pitsikonkurssi seati üles Värskas kultuurimajas, edasi kolis näitus Seto Talumuuseumisse (nimetatud ümber Värskas Talumuuseumiks). Algusaastatel oli osavõtjate arv väga suur ning palju ka õpilaste valmistatud heegeltöid. Osavõtjaid tuli ka väljaspool piirkonda - Jõhvist, Põlvast, Võrust, Obinitsast, Moostest jne. Tiiu Kunst on ajalugu säilitanud ning talletanud info seto pitsi päevade kohta raamatus "20 Kirivät Keväjät". Kogumikalbum sisaldab tagasivaadet kahekümnele pitsipäevade tegutsemise algusaastale ja seto pitsi konkursi toimumisele. Edasised andmed konkursi toimumisest ning korraldusest ei ole ametlikult dokumenteeritud ja kirja pandud. Seto pitsi konkursi peakorraldaja Ingrid Kala käest saadud materjali põhjal ning uurimise tulemusena valmib ülevaade viimase kümne aasta seto pitsi konkursi korraldusest.

Seto pitsi päevade korraldamine ning konkursi väljakuulutamine saab alguse tavaliselt märtsi lõpus või aprilli alguses. Heegelpitsi teema hõigatakse välja aga eelmise pitsipäevade lõpetamisel. Ürituse toimumisest ning korraldusliku poole kohta tuleb teade tavaliselt sotsiaalmeedia vahendusel ning kohalikele infotahvlitele ilmuvad temaatiliselt kujundatud plakatid.

5. Haridusvõimalused Setomaal

Koolil ja haridusel on oluline koht kultuuri funktsioonis ning selle kujundamises (Vooglaid, 2019). Setomaal on haridustasemetete võimaldamiseks loodud koolid ja lasteaiad. Alusharidust on võimalik saada koolieelsetes lasteaedades, mis asuvad Meremäel, Mikitamäel ja Värskas. Põhihariduse jaoks on loodud koolid Värskasse, Mikitamäele ning Meremäele. Üldkeskharidust pakutakse Setomaa ainukeses gümnaasiumis, Värskas. Lasteaedades ja koolides toimub õppetöö riiklikult kehtestatud õppekavade alusel (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2011; Põhikooli riiklik õppekava 2023; Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2023).

Oma kultuuri ja pärandi säilitamiseks avati 2021. aasta sügisel Eestis esimene 100 % murdekeeles tegutsev lasteaiarühm Värskas. Tegutsev setokeelne õuesõppe rühm peab tähtsaks ning väärtustab pärandkultuuri ja sellega seonduvaid aspekte ning olulisel kohal on keskkonna hoidmine, väärtustamine. Õppetöö toimub seto keeles ning avatud õpikeskkonnas. Pärandkultuuriga tegeletakse juba maast madalast, eelkoolieas. Mitmeid ettevõtmisi lasteaiarühmades toimub just omakultuuri säilitamise eesmärgil – seto kultuurinädala tähistamine, seto muinasjutupäevad, seto lihavõtete tähistamine jt. Hiljuti sai Värskas Lastead endale rühmanimed, mida omakultuuri edendamise eesmärgil kuvandati ka setokeelseks. Seto kultuuriruumis olemine tähendab ka selle tundmist, õppimist ja edasi kandmist.

Meremäel, Mikitamäel ja Värskas tegutsevad kolm Setomaa valla kooli, kus 2021/2022 õppeaastal õppis kokku 219 last (Setomaa valla arengukava, 2022-2031).

Setomaa valla koolide ühendavaks punktiks on seto kultuuri väärtustamine, hoidmine ja edasikandmine (Meremäe kooli õppekava 2018; Mikitamäe kooli õppekava 2017; Värskas Gümnaasiumi õppekava 2017). Koolid tegutsevad unikaalses seto kultuuriruumis ning seto keele ja kultuuri õpe toimub pärimusõppe ainekava järgi, pärimusõppe tunnid toimuvad üks kord nädalas ühel aastal igas kooliastmes. Lisaks on kolme õppeaine – ajaloo, käsitöö ja muusikaõpetuse – ainekavasse integreeritud seto keele ja kultuuri õpe (Setomaa valla arengukava, 2022).

Seto kultuuri ning käsitöö õppimiseks tehakse teavitustööd ka pealinnas, kus 2012. aasta jaanuaris avati Seto Laste Kool ehk *Seto Latsi Kuul*. Ka tallinlastel on võimalus kord nädalas osa saada seto kultuurist ning kõigest sellega seonduvast - leelost, tantsust, käsitööst jne. See huviringi formaadis ettevõtmine on oluline panus seto kultuuri tutvustamisel ning õpetamisel, siiski on üldhariduskoolidel oluline roll kohaliku kultuuri ja keele edasiandmisel (Porila, 2021).

Kohalikku pärimust edasi anda ning teavitustööd teha on koolidel palju võimalusi. Üheks selleks võimalikuks variandiks on just käsitöö ja selle tehnoloogiline pool. Käsitöö ainekava tutvustamisel on ära toodud Põhikooli riiklikus õppekavas (PRÕK, lisa 7, 2023), et tänapäevaste materjalide ja tehnikate praktikas rakendamise kõrval väärtustatakse käsitöö rahvuslike kultuuritraditsioonide hoidmist ja kasutamist tänapäevases võtmes kuna traditsioonilised käsitööoskused on meie vaimse kultuuripärandi tähtis osa (ERKL, *s.a.*) Seetõttu on käsitööõpetajatel oluline võimalus ning kohustus kultuuripärandi ning traditsioonide hoidmise suunamisel ning edendamisel. Ühiskonna seisukohalt tähendab see vaimse kultuuripärandi kaitset ja jätkusuutlikku arengut identiteedi säilimiseks.

5.1. Setomaa koolinoorte kaasamine

Selleks, et noorem põlvkond tunneks huvi ning oleks pärandi edasiviimisel aktiivne pool, on oluline teavitustöö ning huvi tekitamine. Seda saab teha nii kogukond, kool kui ka perekond. UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitseks loodi 2003. aastal konventsioon, millega ühines 2006. aasta jaanuaris 31 liikmesriigina ka Eesti. Konventsiooniga on võetud vastu vaimse kultuuripärandi elujõulisuse tagamiseks, teadlikkuse tõstmiseks ning tunnustamiseks säilitamise ja kaitse meetmed, mis on suunatud eeskätt noortele eesmärgiga kasvatus- ja teavituskavade kaudu tagada vaimse kultuuripärandi austus, kaitse ja säilitamine (Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon, 2006). Kui õpetajate suhtumine ning omakultuuri säilitamise väärtuslikkust nende poolt hinnatakse, siis edasiandmine ja pärandamine on kindlustatud. Olemas peab olema õpetajate valmisolek omakultuuri edasi andmiseks. Maris Irbo uuris oma magistritöös (2011) Setomaa I ja II kooliastme õpetajate käest kohaliku pärimuskultuuri õpetamise võimalusi ja hinnanguid pärimuskultuuri säilitamiseks koolihariduse kaudu. Selgus, et pedagoogid peavad oluliseks omakultuuri edasi andmist ja õpetamist lastele. Uuringus kajastus, et pärimuskultuuri säilimise peamine probleem õpetajate arvates on laste arvu vähesus ning kultuuriruumi integreerunud õpetajad ja õpilased. Irbo toob välja, et vajalik oleks õpetajate arvates suunata õpilasi teadvustama piirkonna eripära ning pärimuskultuuri integreerida ainetundidesse.

Ka kogukondadel on oluline roll pärandi edasikandmisel. Ministeeriumi eestvedamisel kutsutud ellu projekt “Kultuuriranits” on kultuuriministri Piret Hartmani sõnul (Õpetajate Leht, 9, nov 2022) oluline selle jätkusuutlikkuse eest seismisel, kuna noorte osalus selles annab neile võimaluse kokku puutuda senisest enam kultuuriga. Selline projekt annab nooremale

põlvkonnale võimaluse koolist väljapool tutvuda kultuuriga ning vahetu kogemise, mitteformaalse õppimise, mis on elukestvas õppes oluline. Kultuuripärandi säilimine ja põlvest põlve pärandamine on ohus, kuna peale kasvav põlvkond ei tunne huvi või puuduvad oskused edasi anda pärandit. Üha enam digiajastuga kaasa minnes ning modernseid asju ostes kaovad paljud oskused inimkonnast sootuks. Noorte, tulevaste põlvkondade heaolu ning huvi on edasiviivaks jõuks. Seoses ühinenud ÜRO lapse õiguste konventsiooniga 1991. aastal andis Tartu Ülikooli ja Statistikaameti koostamisel ning toimetamisel välja kogumiku, mis annab ülevaadt Eesti laste enda heaolust koolis, kus selgus õpilaste hinnangul, et neid kaasatakse liiga vähe õppeasutusega seonduvatesse otsuste tegemisse ning nende arvamustega ei arvestata (Murakas *et al.*, 2019). Kuna Põhikooli riiklik õppekava (PRÕK, 2023) näeb ette, et õppe kavandades ja ellu viies arvestatakse õpilaste huvidega, siis kindlasti tuleks noorte käest küsida nende seisukohti ja põhjendusi kultuuripädevuse kujundamisel. Kooli alusdokument toob ära õppe kavandamisel ja rakendamisel olulise aspekti, kus tähtsal kohal on õpilastele võimaluste andmine otsustamisel ja initsiatiivi näitamisel (PRÕK, 2023) ning rõhku peaks panema II ja III kooliastmes valikute tegemisele ja otsustamisel ning vastutuse võtmisele. Seetõttu peaks arvestama ka koolilaste huvidega ning igal lapsel on õigus iseseisvaks seisukohavõtuks kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada oma vaateid (Lapse õiguste konventsiooni ;Lastekaitseseadus, 2023).

Noorte seas on käsitöö populaarsus vähenenud ning sellealased oskused kadumas (Aru, 2022; Tagen & Kärner, 2021). Seetõttu on tarvilik teada saada nende arvamus, motivatsioon ja huvi käsitööoskuste kohta. Piirkondliku eripära arvestades uuringi Setomaa II ja III kooliastmes õppivate õpilaste käest spetsiifilise käsitöö oskuse – seto pitsi heegeldmise kohta.

6. Koolinoorte küsitluse läbiviimise metoodika

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada Setomaa koolide 4.- 9. klasside noorte teadlikkus, huvi ning oskused seto värvilise heegelpitsi kohta ning seto pitsi päevadel osalemisest. Eesmärgi täitmiseks viisin läbi kvantitatiivse uuringu, et teada saada õpilaste oskused, huvi ja valmisolek seto pitsi õppimisel ja seto pitsi konkursil osalemisel. Lähtudes eesmärgist ning läbi töötatud materjalidest, mis kajastuvad eelnevates peatükkides, koostasın uurimisküsimused:

- 1) Missugused on Setomaa koolinoorte oskused heegeldada seto värvilist pitsi?
- 2) Kuidas õppisid Setomaa koolinoored seto pitsi heegeldama?
- 3) Mis tekitaks õpilastes huvi seda heegeldamistehnikat õppida?
- 4) Milline on õpilaste huvi osaleda 2023. aasta Seto pitsi päevade konkursil?

Vastuste leidmiseks ja tulemuste analüüsimiseks kasutasın empiirilist andmekogumismeetodit - küsitlust (Hirsijärvi & Huttunen, 2005, lk 177), mis võimaldab uurida inimeste hoiakuid ja uskumusi (Kidron, 2008, lk 74). Selles küsisın arvamust valimisse kuuluvatelt Setomaa koolinoortelt, kes õpivad 4.-9. klassis. Uurimuse valiidsuse püüdsın tagada populatsiooni esindava valimiga. Andmete analüüsi kaudu ning arutluse ja järelduste teel esitasın töö tulemused.

6.1. Valim

Valimi moodustamiseks kasutasın eesmärgist lähtuvat valimit, püüdes leida populatsiooni kõige tüüpilisemad esindajad (Laherand, 2008; Rämmer, 2014; Õunapuu, 2014). Valimi moodustamisel lähtusın enda teadmistest ja kogemustest ning kaasasın uuritavaid kindlate kriteeriumite alustel. Esimese kriteeriumi moodustas piirkond - õppimine Setomaal. Teise kriteeriumi alla kuulus kooliaste - II- III. Seatud kriteeriumid aitasid moodustada üldkogumi osa.

Võtsın ühendust Setomaa koolide juhtkonnaga, uurisın õpilaste arvu 2022./2023. õppeaastal ja palusın välja tuua klasside kaupa õpilaste arvu. Nende andmete põhjal sain infot valimisse kuuluvate noorte kohta. II-III kooliastmes õpib Setomaa koolides kokku 127 õpilast, Värska Gümnaasiumis 66 õpilast; Mikitamäe Koolis 33 õpilast; Meremäe Koolis 28 õpilast. Seega valimisse kuulusid Setomaa koolide II-III kooliastme õpilased, kokku 127 õpilast 4-9. klassist.

Kirjalikule ankeetküsitlusele vastas kokku $n=76$ respondenti 127-st, kellest 39 olid tüdrukud ja 34 poisid. Kolmel juhul polnud sugu ära märgitud. Värskas Gümnaasiumis vastas kokku $n=48$ õpilast 66-st, Mikitamäe Koolist $n=22$ 33-st ja Meremäe Koolist $n=6$ 28-st koolinoorest. Tähis n näitab valimi üldkogu osa - küsitluses osalenud koolinoori. Uuringus osalenud koolinoorte andmed on kajastatud tabelis 1.

Tabel 1. Ankeetküsitluses osalenud õpilaste taustaandmed

Koolid	Klassid						Sugu		Kokku
	4	5	6	7	8	9	Poiss	Tüdruk	
Värskas Gümnaasium	10	9	7	6	9	7	24	24	48
Mikitamäe Kool	4	4	-	3	8	3	10	10	22
Meremäe Kool	-	1	-	2	-	3	-	5	6
Kokku	14	14	7	11	17	13	34	39	76

6.2. Andmete kogumine

Andmeid uurimuse jaoks kogusin kirjaliku ankeetküsitluse kaudu (vt lisa 5). Ankeetküsitluse koostamisel lähtusin vanusegrupist ning arvestasin nendele sobiva kirjakeele ja lugemistasemega, et õpilased mõistaksid küsimusi ning vastuseid saaksin maksimaalselt (Johnson & Christensen, 2012). Huvi tekitamiseks illustreerisin küsitlused teemapõhiselt seto värvilise pits motiividega. Küsitluste koostamisel kasutasin veebipõhelist graafilise disaini keskkonda *canva.com*. Ankeedi moodustamisel püüdsin hästi läbi mõelda sõnastuse – konkreetsuse ja üheselt mõistetavuse, vormi, neutraalsuse, sõnavara, korrektsuse, optimaalse pikkuse (Õunapuu, 2014, lk 63).

Tulemuste usaldusvääruse tõstmiseks viisin läbi prooviküsimustiku kolme sobivasse valimisse katoegoriseeruva õpilasega, et saada teavet küsimustiku arusaadavuse, selguse ja tõlgenduse kohta (Beilmann, 2020). Nende täitmise alusel viisin sisse mõned muudatused ja parenduskohad.

Tulemuste saamiseks kasutasin suletud, poolavatud ja avatuid küsimusi (Beilmann,

2020), et saada ülevaade õpilaste huvist ning oskustest. Kinnised küsimused moodustasid valikvastustega küsimused nõustumise või mittenõustumise variantidega. Suletud küsimused avasin vaba vastuse reaga „*muu...*“, et ei jääks oluline osa uuritavate seas märkamata (Õunapuu 2014, lk 162). Õpilane sai valida sobivad vastusevariandid. Avatud küsimustest sai kirjutada oma arvamuse motiveerimise ning õppimise meeldivamaks muutmise kohta.

Ankeedi sissejuhataav osa koosnes uurija ja uuringu tutvustusest ning instruksioonidest küsimustiku täitmise kohta. Kokku sai vastata 13-le küsimusele, mis jagunesid teemade kaupa:

- 1) Esmalt tuli täita demograafiliste küsimuste plokk: kool, klass ja sugu.
- 2) Järgneva osa moodustasid küsimused seto pitsi heegeldamise kohta: oskus heegeldada, kus õppinud heegeldama, kuidas õpiksid heegeldama jne.
- 3) Huvi seto heegelpitsi vastu ning selle oskuse olulisus.
- 4) Viimase ploki moodustas info osalemisest Seto pitsi päevade konkursist: osalemine, huvi, motivatsioon jne.

Ankeedi lõpus tänasin osalemise eest ning lisasin info küsitluse koostaja kontaktandmete kohta. Küsitluse läbiviimiseks palusin eelnevalt koolilt luba õpilasi küsitleda ning andsin teada küsitluse teema ning rõhutasin vabatahtlikuse alust vastamisel ning anonüümsust. Teavitasin koole kuupäevast ning leppisime kokku küsitluse läbiviimise korra. Värska Gümnaasiumis ja Mikitamäe Koolis toimus ankeetküsitlustele vastamine esmaspäeval, 3. aprillil 2023. aastal. Meremäe Koolis toimus vastamine teisipäeval, 4. aprillil 2023. aastal. Saadud vastused kogusin kokku õpetajate käest ning alustasin andmete töötlusega.

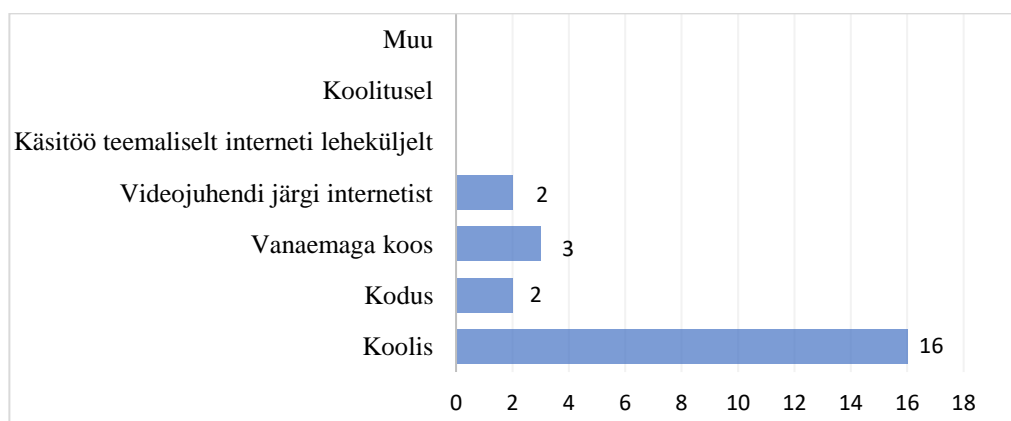
6.3. Andmete analüüs

Andmete analüüsimisel kasutasin statistilist andmeanalüüsi, kus tulemused kajastuvad ka tabeli, diagrammide ja analüüsi kaudu. Kogusin kokku paber kandjal kõik vastatud ankeetküsitlused ning alustasin tulemuste sisse kandmist veebis küsitlustööriista *Google Forms* keskkonnas ning kasutasin ka seal olevat *Exceli* arvutustabelit. Kõik tulemused kandsin sisse käsitsi ning ükshaaval paberankeetidelt vastuseid lugedes. Usaldusvääruse tagamiseks viisin läbi korduva sissekandmise. Andmete analüüsimisel leidsin esitatud uurimisküsimustele vastused ankeedist. Tulemused vaatasin üle kriitiliselt ning korrastasin ja avatud vastustega küsimused tõin esile rohkem ühtseid vastuseid andnud tulemuste näol. Andmete analüüsimise meetodiks oli statistiline analüüs, mille väärtused esitasin absoluutarvudes, kuna osakaal oli alla saja vastaja.

Andmete statistilise analüüsi käigus saadud arvulisi tulemusi esitasin diagrammina, et saada visuaalselt parema, ülevaatliskuma ja arusaadavamad tulemused (Beilmann, 2020; Õunapuu, 2014). Kasutasin graafilist lintdiagrammi tulemuste esitamisel, sest graafiline andmeesitus annab lihtsama ülevaate vastustest ning muudab nähtavamaks märkamata või kirjeldamata jäävad tulemused (Kidron, 2008, lk 209). Andmeanalüüsi fookuses olid uurimisküsimused ning olulisemad andmed kirjutasin lahti arutlusena.

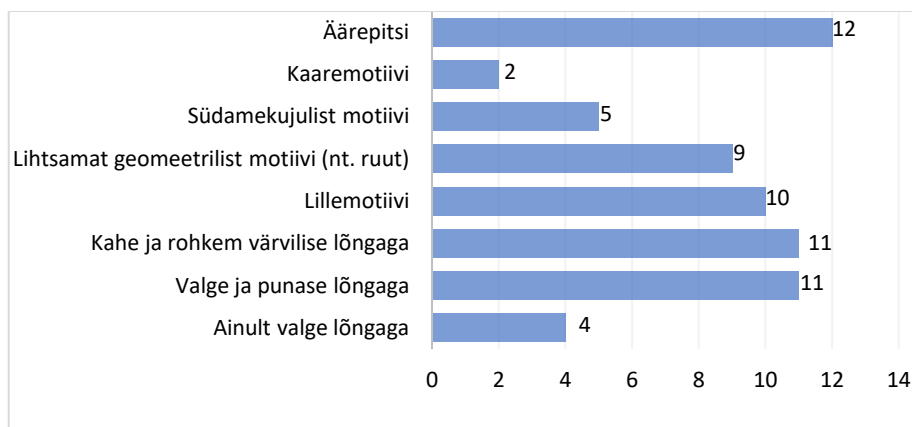
7. Tulemused

Õpilaste käest küsisin nende seto pitsi heegeldamise kogemust. Püstitatud küsimusele: „*Kas oled heegeldanud seto pitsi?*“ vastati, et „*ei ole*“ seto pitsi heegeldanud $n=57$ ning „*jah*“ $n=17$ vastanutes, kellest kõik olid tüdrukud. Küsimusele jättis vastamata kaks õpilast. Nende kogemus seto pitsi heegeldamisel on saadud koolist ($n=16$) ning variandina märgiti ka pitsi õppimist vanaemaga koos ($n=3$), videojuhendi ($n=2$) järgi ja kodus ($n=2$) (vt joonis 1).

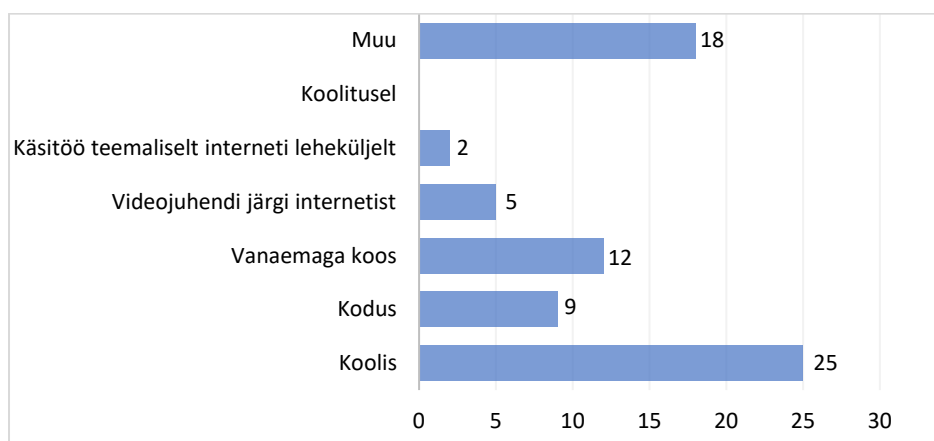
Joonis 1. Pitsi heegeldamise kogemus

Õpilased, kes olid seto pitsi heegeldanud said vastata ka tehnoloogilise poole pealt, kuidas nad on seda heegeldanud (vt joonis 2). Valikvastuste seast kerkis esile kõige rohkem „*äärepitsina*“ ($n=12$) tehtud variant, võrdselt oli märgitud „*valge ja punase lõngaga*“ ($n=11$) ning „*kahe ja rohkem värvilise lõngaga*“ ($n=11$) heegeldatud pitsi. Samasse kategooriasse jäid ka „*lillemotiiv*“ ($n=10$) ja „*lihtsam geomeetiline motiiv*“ ($n=9$). Vähem õpilasi oli heegeldanud „*südamekujulist*“ ja „*ainult valge lõngaga pitsi*“ ning „*kaaremotiivi*“.

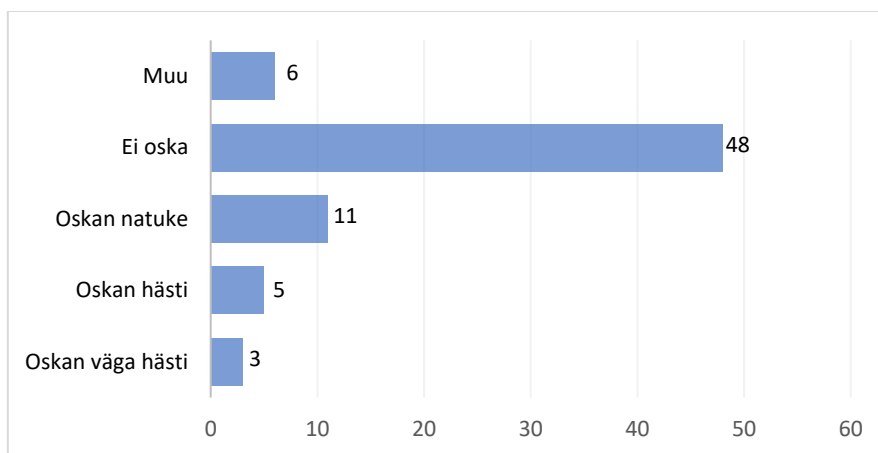
Joonis 2. Tehnoloogiline pits

Koolinoored, kes polnud seto pitsi heegeldanud vastasid küsimusele: „Mulle meeldiks õppida seto pitsi heegeldamist...“. Respondendid valisid populaarsemaks variandid „koolis“ $n=25$ korral, varianti „vanaemaga koos“ vastati $n=12$ korda ning võimalusele „muu..“ märkis ära $n=18$ vastanut (vt joonis 3). Õpilased, kes valisid variandi „muu...“, tõid ära sinna oma valikutena: „ei tahagi õppida ($n=8$); ei meeldi; pole huvi/ei huvita ($n=3$)“.

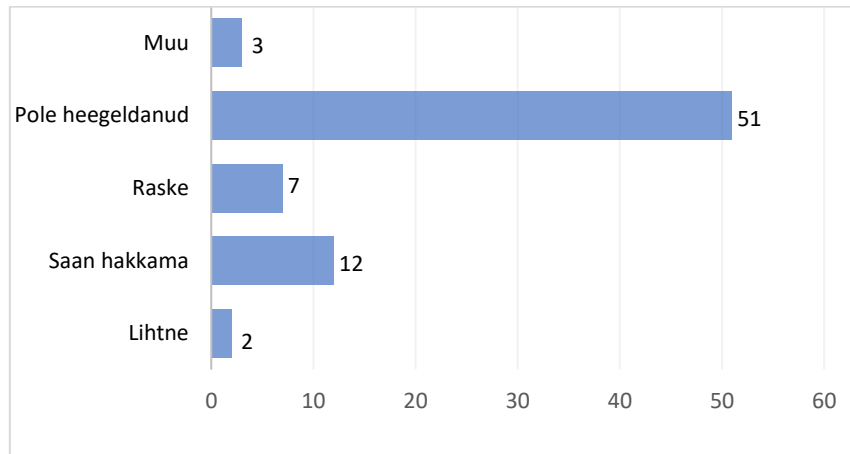
Joonis 3. Pitsi heegeldamise õppimise meeldivus

Koolinoored said hinnata enda seto värvilise pitsi heegeldamise oskust (*oskan väga hästi, oskan hästi, oskan natuke, ei oska, muu...*). Õpilased hindasid ($n=48$), et „ei oska“ heegeldada seto värvilist pitsi. Kõrgemalt hindasid oma oskusi $n=11$ vastanut, et „oskavad natuke“ heegeldada seto värvilist pitsi. „Hästi“ ja „väga hästi“ oskavad $n=8$ respondenti. Kolm koolinoort ei vastanud antud küsimusele.

Joonis 4. Värvilise pitsi heegeldamise oskus

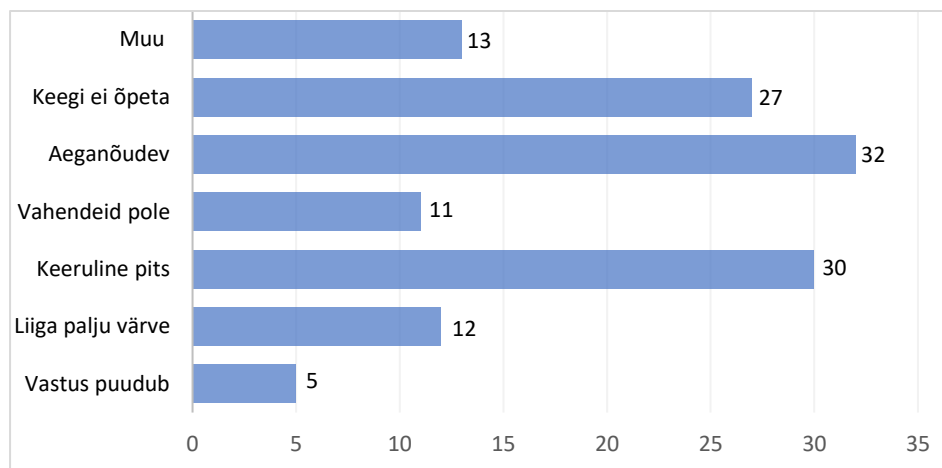
Seto pitsi heegeldamise raskusastme kohta (*lihtne, saan hakkama, raske, pole heegeldanud, muu..*) ei osanud koolinoored vastata (n=51). Respondendid tõid välja, et saavad hakkama pitsi heegeldamisega n=12 ning üksikutel juhtudel märgiti ka ära, et heegeldada seto pitsi on lihtne (n=2). Seto pitsi heegeldamist raskeks hindavad n=7 koolinoort. Üks õpilastest jättis märkimata selle küsimuse ja kolm märkisid variandi „*muu..*“ ning ei lisanud rohkem sobivamat varianti.

Joonis 5. Pitsi heegeldamise keerulisus

Respondentide arvamused seto pitsi õppimise raskeks tegemise kohta kajastuvad joonisel 6. Tulemustest selgus, et kõige keerulisemaks teeb seto pitsi heegeldamise ning õppimise koolinoorte arvates ajaline faktor (*aeganõudev*, n=31) ning tegemist on „*keerulise pitsiga*“ (n=29). Samuti märkisid koolinoored ära, et pitsi õppimise teeb keeruliseks see, et „*keegi ei õpeta*“ (n=27).

Märkimisväärne osakaal toodi ära vastuse „muu..“ all (n=13). Õpilaste arvates teeb veel seto pitsi heegeldamise õppimise keeruliseks: „igav“; „ei tea“; „aeg“; „kogemus puudub“; „ei viitsi“; „liiga väike lõng“; „pole huvi selle vastu“; „ei ole teinud“; „pole kunagi proovinud“. Viiel ankeedil puudus selle küsimuse juures vastus.

Joonis 6. Seto värvilise pitsi õppimine

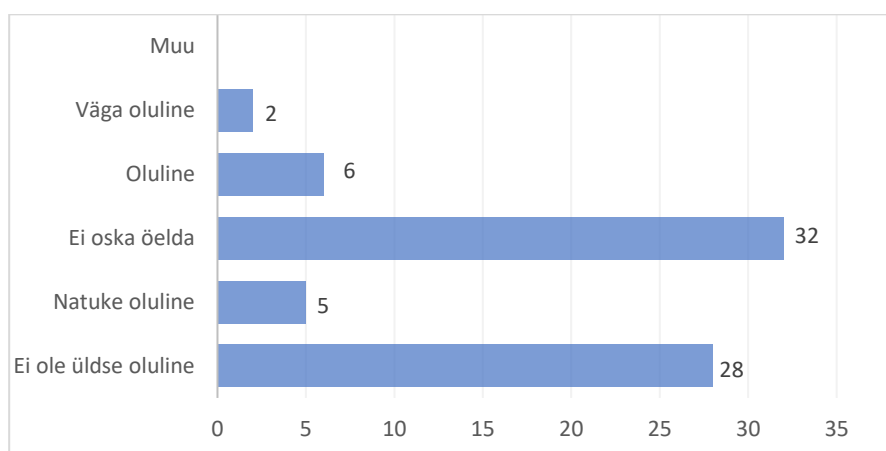
Küsitluses osalenud õpilastel paluti kirjutada arvamus, et „*mis teeb seto pitsi õppimise meeldivamaks ja huvitavamaks?*“ Sellele küsimusele vastas n= 68 õpilast. Vastustest tuli välja, et koolinoored „*ei tea*“, mis teeks seto pitsi õppimise meeldivamaks ja huvitavamaks (n=26). Mitmed õpilased vastasid ka „*mitte miski*“ (n=11). Koolinoored arvasid ka, et selle õppimise teeks meeldivamaks ja huvitavamaks muusika kuulamine; lollitamine; huvitav pits; sõbrad; teine õpetaja; lõbus; hea tehnika õpetamine; sobiv tempo ja aega.

Õpilased vastasid ka nii: „*Tuleb hakata harjutama, essa korraga ei tulegi välja*“; „*Kui poisid ka heegeldaksid*“; „*Kui keegi õpetaks*“; „*Kui sa teed seda sõprade, perega*“; „*Kui selle tegemist õpetatakse hästi, aidatakse kui vaja. Samuti pitsi kohta ajaloo kuulmine*“; „*Kui tuleks sellest huviringid, kuidas teha seda pitsi*“; „*Kui seda oleks internetis ja seda saaks lõbusalt teha.*“ jt

Küsitluses tuli välja ka vastused, et õpetaja peaks rohkem õpetama, aitama, olema teadlik ning abivalmis (n=11). Ankeetküsitluses vastasid õpilastel osalemise kohta varasematel aastatel seto pitsi konkursil ning plaanidest 6.-23-mail 2023. aasta toimival konkursil osavõtmisest

„Pole osalenud“ märkis ära enamus õpilasi n=70. Pitsi konkursil osalemise kohta 6.-23. mail 2023. aastal olid koolinoored valdavalt arvamusel „mitte osaleda“. Põhjenduseks toodi välja konkursist mitte osalemise kohta, et „puudub huvi; ei oska heegeldada; ei taha; ei soovi“. Vastanutest arvas 4 õpilast, et plaanib osa võtta seto pitsi päevadel korraldatavast konkursilt. Põhjenduseks toodi välja, et „mulle meeldib käsitöö“ ja „meeldib heegeldada seto pitsi“. Küsimusel tuli välja ka, et kahel korral jäeti vastamata, sest õpilane polnud otsustanud veel, et kas osaleb sel aastal konkursil. Motivatsiooni konkursist osa võtma koolinoortel tekitaks vastajate arvates „rahaline auhind“ (n=4), „heegeldamise oskus“ (n=5), „hea õpetaja“ (n=4) jt. Siiski märkisid palju vastanutest, et „mitte miski“ ei motiveeriks osavõtma seto pitsi konkursist (n=25). Kümme õpilast jättis selle küsimuse vastuse täitmata.

Ankeetküsitluse viimase küsimusena taheti teada saada põhikooli õpilaste käest nende arvamust seto pitsi heegeldamise oskuse olulisuse kohta (vt joonis 7) „oska öelda“ tuli vastajate arvates kõige sagedamini esile (n=32) ning hindasid ka seto pitsi heegeldamise oskust mitte oluliseks („ei ole üldse oluline“, n=28). Kooliõpilased leidsid, et see oskus on „oluline“ ja „natuke oluline“ (n=11) ning „väga oluliseks“ pidas seda oskust n=2 respondenti. Üks õpilastest valis kaks vastuse varianti selles küsimuses ning 4 õpilast jätsid selle küsimuse täitmata.

Joonis 7. Pitsi heegeldamise oskuse olulisus

8. Arutelu

Magistritöö eesmärgiks oli teada saada Setomaa koolinoorte huvi ning arvamused seto pitsi heegeldamisest ning Seto pitsi päevadest. Uurimisprobleem tulenes vaimse kultuuripärandi hoidmise ja jätkusuutlikkuse eest seismise ning oma identiteedi säilitamise põhjal.

Empiiriline kvantitatiivne uurimus viidi läbi kolme Setomaa valla kooli II-III kooliastmes ning õpilastel paluti täita kirjalik ankeetküsitlus. Lähtudes eesmärgist ning läbi töötatud materjalidest, mis kajastuvad peatükkides, koostasid uurimisküsimused:

- 1) Missugused on Setomaa koolinoorte oskused heegeldada seto värvilist pitsi?
- 2) Kuidas õppisid Setomaa koolinoored seto pitsi heegeldama?
- 3) Mis tekitaks õpilastes huvi seda heegeldamistehnikat õppida?
- 4) Milline on õpilaste huvi osaleda 2023. aasta Seto pitsi päevade konkursil?

Kuna II kooliaste kujuneb lastel identiteedi ja enesehinnangu perioodiks, siis vajalik oleks rõhutada ning tähtsustada kultuuri väärtustamist (Kikas, 2010, lk 151) ja uurida õpilaste oskusi ning tahet pärandi jätkamisel, sest pärandi jätkumine lähtub alati käesoleva aja inimeste soovidest ja ühiskonna vajadustest (Konsa, 2017, lk 13). Valimisse kuulus 127 respondenti, kellest uuringus osales $n=76$.

Esimese uurimisküsimuse kaudu soovisin teada saada, et missugused on Setomaa koolinoorte oskused heegeldada seto värvilist pitsi. Tulemustes selgus, et enamus koolinoori ($n=57$) pole seto pitsi heegeldanud ning neid ei huvita selle tegemine. Õpilasi, kes olid selle pitsiga tuttavad ning seda ka heegeldanud oli kokku $n=17$. Oskajate seas toodi välja ning märgiti ära, et seto pitsi heegeldamisel saavad nad hakkama. Üks poistest vastas ka oma pitsi heegeldamise oskusele „*oskan väga hästi*“, kuigi polnud kunagi heegeldanud seto pitsi ning üks poistes märkis ära, et ei ole kunagi heegeldanud aga oskab „*natukene*“ ning „*saab hakkama*“. See tekitab uuringus segadust ning kaheldavust õpilaste tõsetes vastustes. Küsitluse läbiviimisel moodustas valimi nii poiste kui ka tüdrukute esindus ning leian, et vähem tähtsustada ei saa ka poiste heegeldamiseoskust ning huvi. Autio (2019) uurimistöös Soome, Sloveenia, Eesti ja Islandi õpilaste suhtumisest tehnoloogiaõppesse tõi välja, et Eesti poiste suhtumine käsitöö- ja tehnoloogiaõppesse oli kõige positiivsem. Seda seostatakse Eesti õppekava ülesehitusega, kus tüdrukud osalevad käsitöö- ja kodunduse tundides, samas poisid tööõpetuse tundides. Seega poisid saavad tegeleda endale meelepärase käelise tegevusega (Autio *et al.*, 2019). Nagu käesoleva uurimistulemustes selgus, siis poisid ei oska heegeldada seto pitsi ning nende huvi

selles valdkonnas on kasin. Vastanutest kahel korral pandi kirja poiste poolt, et tahaksid õppida seto pitsi heegeldamist. Siinkohal toon esile sügisel kohustuslikus korras kehtima hakkava Põhikooli riikliku õppekava (PRÕK, 2023), kus rõhutatakse õpilaste võrdseid võimalusi osalemaks tööõpetuse-, tehnoloogia ja käsitöö tundides. Lähtudes õpilaste huvidest ja eelistustest ning on rõhutatud sooneutraalsusele (PRÕK, 2023).

Nooremates klassides hindasid õpilased oma seto pitsi heegeldamise oskust pigem väga heaks (4.-5. klass). Kuigi tuuakse välja, et puudub kogemus pitsi heegeldamisel suuremal määral, siis need seto pitsi heegeldajad on arvamusel, et nad oskavad natuke heegeldada värvilist seto pitsi. Üks õpilastest märkis ära, et on heegeldanud pitsi aga oskuste kohta kirjutas: „*Ma ei saa midagi aru mis teen ja mida tegema pean*“.

Järgnevale uurimisküsimusele, et kuidas õppisid Setomaa koolinoored seto pitsi heegeldama, toodi välja, et põhiline kogemus pitsi heegeldamisest on saadud koolist (n=16) ja koos vanaemaga (n=3) heegeldamisel. Samuti tuli välja, et koolil on õpetamise osas suur roll. Kuna õpilased, kes ei olnud veel heegeldanud seto pitsi märkisid ka ära, et soovivad seda meelsasti õppida koolis (n=25) ning koos vanaemaga (n=12) ja toodi välja ka muu variandina negatiivselt ei taha, pole huvi, igav jt. Porila (2021) toob välja ka, et lisaks perele ja kodule on koolil tähtis osa kultuuri edasiandmisel, mis omakorda aitab kaasa piirkonna põhise identiteedi tugevusele ning seos kodukohaga süveneb. Seetõttu tuleb koolis rohkem rõhku pöörata kodukohaga seotud eripäradele, mis on ära toodud riiklikku õppekavas pädevuste kujul.

Kolmandale uurimisküsimusele otsisin vastust õpilaste huvi tekitamise kohta seto pitsi heegeldamisel. Paljud õpilased ei tea, mis teeks selle pitsi heegeldamise meeldivamaks ja huvitavamaks ning märgiti ka mitte miski ei teeks seda huvitavaks. Õpilastel on tähtis ka õpetaja toetus ning abi. Seetõttu oleks vajalik seto pitsi õpetamine võimalikult põnevaks ning huvitavaks teha ja selleks võimalikult tähelepanu haarates, kuna tähelepanu on seotud huviga ning õpetuse edu sõltub kõige rohkem huvist, seega ka tähelepanust (Käis, 2018). Tulemustes selgus, et koolinoored ei oska (n=48) seto pitsi heegeldada ning toodi välja, et pitsi heegeldamine on aeganõudev (n=32), liiga keeruline (n=30) ning keegi ei õpeta (n=27). Koolinoored arvasid ka, et selle õppimise teeks meeldivamaks ja huvitavamaks muusika kuulamine; lollitamine; huvitav pits; sõbrad; teine õpetaja; lõbus; hea tehnika õpetamine; sobiv tempo ja aega. Siin kohal tuleb arvetada noorte soovide ja huvidega ning mõelda, et mis teeks selle pitsi heegeldamise õppimise niele meeldivamaks.

Küsimusele, et milline on õpilaste huvi osaleda 2023. aasta Seto pitsi päevade konkursil oli vastanud noorte sõnum: ei taha osa võtta. Võib järeldada, et see ei ole noortele meeltemööda ning atraktiivne. Mõnda õpilast meelitab ligi auhind ning osad tunnevad, et see ei ole nii põnev. Paljud õpilased pole teadlikud sellest konkursi toimumisest ning auhindade olemasolust. Seto pitsi päevade pitsikonkursist on osa võtnud mõned õpilased ning vähesed plaanivad osa võtta. Seoses sellega hakkab pitsi heegeldamise traditsioon hääbuma ning pärandi säilimine on ohus, samuti on ohus Seto pitsi päevade konkursi traditsioon ning jätkusuutlikus. Vajaduspõhine käsitöö on kadumas ning sellele lisaks mõned väärtuslikud oskused ning pärandid. Tänu digiajastule on õpilaste käeline areng ning oskused nõrgad. Käeline tegevus aga on tihedalt seotud aju arenguga ning aju treenimisega (Aru, 2022; Meeri, 2021), seetõttu on vajalik säilitada neid käsitöö võtteid ning oskuseid.

Lisaks selgus uuringu läbiviimisel, et koolinoored ei pea oluliseks seto pitsi heegeldamise oskust. Õpilased kas ei osanud vastata (n=32) või arvasid, et see oskus ei ole üldse oluline (n=28). Tulemus näitab, et seto pitsi heegeldamisoskus on hääbumas ning jätkusuutlik areng ohus. Sellega seoses on identiteedi küsimus,

Kokkuvõte

Kultuuride kuuluvust ning erilisust on maailmapildis visuaalselt lihtne märgata, näiteks riietuse, sümboli, laulu või muu faktori järgi. Samas kui kultuuri sügavamatesse kihtidesse ei näe ning seda tuvastada pole võimalik, näiteks väärtused, uskumused jne. (Laasonen-Tervaoja *et al.*, 2021). Meie päritolu ja põlvnemine on tihedalt seotud ajaloo ja minevikuga. Setomaa on tuntud oma erinäolisuse poolest, kus on suudetud säilitada oma esivanemate pärand, traditsioonid ning kultuur. Igal kevade korraldatakse seal Seto pitsi päevasid ning selle raames toimub seto värvilise heegelpitsi konkurss. Käesolev töö on pühendatud Seto pitsi päevade XXX juubeliaastale ning seoses sellega antakse siin tagasivaade viimasele kümnele konkursi tegutsemisaastale.

Noorte huvi 30 aastase traditsiooni vastu on kahanenud, kuna võrreldes eelneva kahekümne aastatega on osavõtt noorte seas väike. Põhikooli riiklik õppekava (PRÕK, 2023) aga toob ära, et põhikooli lõpetanu peab lugu kultuuripärandist ning elanikkonna kohustus on tagada eesti kultuuri säilimine (PS, 2015). Tõstatubki probleem, kus noorte oskused ja huvi seto pitsi heegeldamise vastu on hääbumas, kultuuripärandi säilimine ohus. Kuna „kultuuripärandi säilitamine ja teadvustamine hoiab alal riigi ning tema piirkondade identiteeti ja eripära ning kindlustab praegustele ja tulevastele põlvedele mitmekesise ning kultuurimälu kandva elukeskkonna“ (Muinsuskaitseeadus, 2023), siis on see teema aktuaalne ning vajalik.

Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada Setomaa koolide 4.- 9. klasside noorte teadlikkus, huvi ning oskused seto värvilise heegelpitsi kohta ning seto pitsi päevadel osalemisest. Eesmärgi täitmiseks viisin läbi kvantitatiivse uuring, et teada saada õpilaste oskused, huvi ja valmisolekud seto pitsi õppimisel ja seto pitsi konkursil osalemisel. Andmeid uurimise jaoks sain kirjaliku ankeetküsitluse kaudu ning tegemist on kvantitatiivse uurimusega. Andmete analüüsi jaoks kogusin kokku paber kandjal kõik vastatud ankeetküsitlused ning alustasin tulemuste sissekandmist veebis küsitlustööriista *Google Forms* keskkonnas. Tulemused esitasin arvjaotusena ning jooniste kujul, kus olulisemad väärtused kirjutasin sõnaliselt.

Kirjalikule ankeetküsitlusele vastas kokku $n=76$ respondenti 127-st, kellest 39 olid tüdrukud ja 34 poisid. Kolmel juhul polnud sugu ära märgitud. Värska Gümnaasiumist vastas kokku $n=48$ õpilast 66-st, Mikitamäe Koolist $n=22$ 33-st ja Meremäe Koolist $n=6$ 28-st

koolinoorest. Tulemustes selgus, et enamus koolinoori pole seto pitsi heegeldanud ning neile ei paku see ka huvi. Heegelpitsi on õpitud heegeldama koolis ja koos vanaemaga ning samuti sooviti ka õppida pigem seda koolis ning koos vanaemaga. Selgus, et Setomaa koolinoored ei oska Seto pitsi heegeldada ning tõid välja, et see on liiga raske, aeganõudev ning liiga keeruline. Lisaks selgus uuringu läbiviimisel, et koolinoored ei pea oluliseks seto pitsi heegeldamise oskust. Samuti tuli välja, et mitte miski ei motiveeriks ega huvitaks õpilast seda pitsi õppima heegeldama. Kuna õpilased pole huvitatud ja ei oska seto värvilist pitsi heegeldada, siis seetõttu tuli ka küsitlusest välja vähene huvi Seto pitsi päevadel konkursist osavõtmise kohta. Koolilapsed on võtnud sellest osa väga vähesed ning enamus ei tahagi osaleda. Seto pitsi heegeldamise võistlus on kaasa aidanud käsitöömeistrite leidmisel ning oskuste järjepideval edasikandmisel noorematele käsitööhuvilistele (Kunst, 2014). Kuna selgub, et õpilastel on vähene huvi seto pitsi heegeldamise vastu, siis järgnevalt oleks vajalik uurida, kuidas saaks see pärand edasi kanduda. Põhikooli riikliku õppekava (PRÕK, 2023) kohaselt väärtustab õpilane põhikooli lõpuks Eesti ja teiste rahvaste kombeid ning esemelise kultuuriga.

Uurimistöo piiranguks võib pidada andmekogumisinstrumenti valikut paber kandajal küsitluse näol ning liiga väike vastamise aeg. Õpilased, kes koolist sel päeval puudusid ei saanud osaleda uuringus, veebiküsitluse korral oleks valim võib oletada, et kasvanud või siis andnud võimaluse kõigil soovi korral osaleda. Veel toon ära, et küsitluses vastanute respondentide määrav osakaal oli poistel, siis võib oletada, et kuna nad ei ole teadlikud, ei oska ning ei tea seto pitsi heegeldamisest suurt midagi, siis heegeldamise sõna pani neid juba küsitluses osalemisest loobuma või tulemusi lihtsalt suvaliselt märkima. Samuti kitsaskohaks toon välja piirkonna põhise analüüsi kuna seto pitsi harrastajaid leidub ka väljaspool Setomaad.

Siinkohal toon ära edasised uurimissuunad. Vajalik oleks teada ka teiste Eesti koolide õpilaste arvamust üldse pitsi heegeldamise oskuse, vajalikkuse ning huvi kohta. Samuti võiks edasise uurimissuuna võtta teadmine, et mida saab siis teha, et seto heegelpits säiliks ning huvi selle vastu tulevastel põlvvedel oleks. Kuna selgus, et õpilastel ei taha seto pitsi heegeldada, siis järgnevalt oleks vajalik uurida, kuidas saaks see pärand edasi kanduda. Põhikooli riikliku õppekava (PRÕK, lisa 7, 2023) kohaselt väärtustab õpilane põhikooli lõpuks Eesti ja teiste rahvaste kombeid ning esemelise kultuuriga seotud traditsioone. Seto värvilise heegelpitsi tegemine on selle kultuuriruumi pärand ning olulisel kohal traditsioonide säilimisel.

Teema on oluline kuna vaimne kultuuripärand vajab kaitset, kui mõni argine teadmine,

oskus, komme või tava hakkab ühiskondlike muutuste mõjul hääbuma. Siinkohal toon ära mõned soovitusel seto pitsi heegeldamise õpetamiseks ning selle vastu huvi tekitamiseks. Näiteks lasta õpilastel ise valida heegelnõela suurus; värvikombinatsioonid; lõnga jämedus; muster jne. Võib olla ka katsetada pitsipäevadele lisaks teisi formaate- näiteks moeetendus, õpitoad, koolinäitused jne. Lähtuda rohkem õppijate soovidest ja lasta natuke rohkem kirjutamata reegleid alla poole, et õppijal tekis see huvi pärandi vastu. Digivahendeid kasutavale õppijale ning rohkem ise toimetajale, veebimaterjalide õpetus välja töötada, erineva tasemega heegeldajale. Koolinoor saab video järgi heegeldada endale sobivas tempos ning raskusastmes seto pitsi. Tuua kavandamise õppust rohkem tundidesse ning seostada seda seto pitsi heegelmotiividega, värvidega või mingi muu sellega seonduva asjaga.

Käesoleva magistr töö väärtuseks on teavitustöö ning vaimse kultuuripärandi jätkusuutlikkuse eest seismine. Kuna vaimse kultuuripärandi kaitsmiseks saab palju ära teha teavitustöödega eri kogukondade ning neile omaste ja olulist teadmiste, oskuste, kommete ja tavade tutvustamisega (Vaimne kultuuripärand Eestis, 2015, lk 14).

Kasutatud allikad

- Aljasmets, E. (1984). *Heegeldamine*. Tallinn: Valgus.
- Aljasmets, E. (1992). *Heegeldatud äärepitsi*. Tallinn. Kirjastus: Koolibri
- Andreson, S., Jõeste, K., Kalkun, A. jt. (2023). Seto rahvarõivad. Obinitsa: Seto Käsitüü Kogo MTÜ
- Annist, A., Kaaristo, M. (2017). Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia : õpik kõrgkoolidele. TLÜ Kirjastus
- Anton, S. (2020). Eesti kultuuri ja rahvuse mõiste põhiseaduse preambulis.
- Aru J., Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit (2022, 12. Dets.). *Lühiloeng Käsitööst*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=tocYTEjXFfs>
- Autio, O., Soobik, M., Olafsson, B. (2019). Technology Education in Finland, Slovenia, Estonia and Iceland: The Structure of Students' Attitudes towards Technology. *International Journal of Technology in Education and Science*, lk 95-106 Eesti Rahva Muuseum.
- (2014). Kasutamine ja viitamine.
- Beilmann, M. (2020). Küsitlusuuringud. M. Beilmann, A. Roots ja K. Rootalu (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/k%C3%BCsitlusuuringud>
- Browaeyes, M. J., Price, R. (2015). *Understanding Cross-Cultural Management*. Third Edition. Pearson Education Limited 2011.
- Ehala, M. (2018). Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia. Tallinn: Künnamees.
- Enson, L. (2022). Ma olen teismeline. Kas olla erinev on normaalne? Teeviit. <https://www.teeviit.ee/youth-info/ma-olen-teismeline-kas-olla-erinev-on-normaalne/>
- ERM A 659:11, Eesti Rahva Muuseum. Pits, heegelpits. <http://www.muis.ee/museaalview/496930>
- Eesti Entsüklopeedia. (s.a.). Kultuuripärand
- Eesti Statistika [SA], (2022). Kultuur
- Eesti Rahvakultuuri Keskus. (s.a.). <https://rahvakultuur.ee/vkp/>
- Eesti Rahvakunst ja Käsitöö Liit. Aasta teema 2022-2023.

<https://folkart.ee/sundmused/aastateema/>

Eesti Rahvusringhääling, ERR. (1989). Vestlusi vene kultuuriloost. Juri Lotman. Kultuur ja isiksus. Intelligentsuse mõiste. Hooaeg, 18. Osa. Mardna, K. Haponen, J. (2021-2022) ETV. 1989-082657-0018

Eesti Rahvusringhääling, ERR. (2021, oktoober). *Kajalood, Tiina Meeri*. Vikerraadio. ERR RMARH-185310

Eesti Statistika (SA). (2022). <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/kultuur>

Eesti Vabariigi põhiseadus. (2015). RT I, 15.05.2015, 2.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002?leiaKehtiv>

Eesti 2035. Arenguvajadused. Ühiskond ja võimalused. Kultuuriruum ja elukeskkond

<https://valitsus.ee/strateegia-est-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/arenguvajadused#rahvastik>

Eesti Keele Instituut (EKI) Ühendsõnastik. (2022).

Grünfeldt, I. (2007, detsember 5). Pitsi maagia kaitseb kandjat. Postimees.

<https://virumaateataja.postimees.ee/2310519/kultuur-pitsi-maagia-kaitseb-kandjat>

Hall, S., 1996. Introduction: Who needs 'identity'? — Hall, Stuart; du Gay, Paul (eds.). *Questions of Cultural Identity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1-17.

Hartman, P. (2022, 9. november). “Kultuuriranits” aitab lastel haridusteed siduda kultuuriga.

Õpetajate Leht. <https://opleht.ee/2022/11/kultuuriranits-aitab-laste-haridusteed-siduda-kultuuriga/>

Hei, A., Kivili, L., Linnas, A., Malmstein, K. (1997,1999). *Käsitöö õpik 9.klassile*. Tallinn Valgus

Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2010). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina. Lauk E. (1995). *Algteadmisi teadustööst*. Tartu TÜ kirjastus.

Hirsjärvi, S. (1998). Kasvatuse väärtused ja eesmärgid tänapäeval. I. Kraav, & K. Kamerov (toim), In *Via Educationis* (lk 7-14). Tartu: TÜ Kirjastus.

Hirsjärvi, S., & Huttunen, J. (1998). *Sissejuhatus kasvatusteadusesse*. Tallinn: Syner Arendusabi

Hirsjärvi, S., Huttunen, J. (2005). *Sissejuhatus kasvatusteadustesse*. Tallinn: AS Medicina.

- Laherand, M. L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. *Tallinn: OÜ Infotrükk, 384.*
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Hofstede, G., Neuijen, B., Ohayv, D. D., & Sanders, G. (1990). Measuring organizational cultures: A qualitative and quantitative study across twenty cases. *Administrative Science Quarterly*, (286–316).
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2005). *Cultures and organizations: Software of the mind* (Vol. 2). New York: Mcgraw-hill. <http://homecont.ro/pitagora/Hofstede-4-dimensiuni.pdf>
- Hofstede, G. (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviours, Institutions and Organisations Across Nations*, Second Edition, Sage, Thousand Oaks.
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hörn, A., Lillmaa, T., Hagu, P., Hörn, R., (2015). *Seto valgõ raamat*.
[Hörn, R., Lillmaa, T. \(2000\). Seto valge pits. Valik seto muuseumitare pühaseräti-käteräti- ja vooderdatud voodilina valgeid pitse.](#)
- Hörn, R., Lillmaa, T. (2000). *Seto valge pits: muuseumitare pühaseräti-, käteräti- ja vooderdatud voodilina valgeid pitse*. Võrumaa
- Irbo, M., (2011). *Kohaliku pärimuskultuuri õpetamise võimalusi üldhariduskoolis setomaa I ja II kooliastme õpetajate hinnangul* [Magistritöö, Tartu Ülikool Sotsiaal- ja haridusteaduskond]. DSpace. <https://core.ac.uk/download/pdf/14486645.pdf>
- Johnson, B., & Christensen, L. (2012). *Educational Research* (4th ed.). Los Angeles, CA: Sage.
- Järv, S., & Kirss, L. (2019). Kultuuritundlikku õpetamist toetav materjal õpetajale. *RITA-RÄNNE projektiga seotud analüüsid*. Retrieved September, 2, 2021.
- Jääts, I. (1998). Setude etniline identiteet. *Studia Ethnologica Tartuensia* 1. Tartu Ülikool. Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool. Tartu.
- Kaarma, M., Voolmaa, A. (2015). *Eesti Rahvarõivad*. Eesti Rahva Muuseum. Tartu.
- Kala, I., (2014, 1 aprill). XXI Seto Pitsi päevad on tulemas. *Värska Valla Sõnumid*, nr 2. <https://dea.digar.ee/article/varskavalla/2014/04/01/8.1>

- Kala, I., (2016). XXIII Seto pitsi päävä' võeti kokko.setomaa.ee. Külastatud aadressil <https://www.setomaa.ee/kogukond/xxiii-seto-pitsi-paava-voeti-kokko>
- Kangro, U. (1998). *Värviline setu pits*. Setu Talumuuseum
- Kidron, A. (2008). Uurija käsiraamat. Mis ja milleks? Kuidas? Mis meetodil? Teadus ja rakendusüinguist psühholoogias. DSpace <http://hdl.handle.net/10062/25971>
- Kikas, E. (2010). *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes*. EV Haridus-ja Teadusministeerium
- Kikas, E., Toomela, A. (2015). *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine* (lk 112-146). Eesti Ülikoolide Kirjastu
- Krause, K., (2010). Kuidas korraldada kultuuri II. Managing the Arts II. Eesti Keele Sihtasutus. Eesti Muusika-ja Teatriakadeemia
- Koger, H. (2018). *Heegeldamine. Õpipoisist meistriks*.
- Konsa, K. (2007). *Artefaktide säilitamine*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Konsa, K. (2016). Vaimse pärandi säilitamine: infoökoloogiline vaade. *Ajalooline Ajakiri*, 156(2).
- Konsa, K. (2017). Kuidas tekib pärand? Pärandiloome protsess kultuuri-ja looduspärandi näitel. *Ajalooline Ajakiri*, 162(4).
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011). Riigi Teataja
- Kultuuri arengukava 2021-2030. Kultuuriministeerium. Tallinn. 2021
- [file:///C:/Users/elist/Downloads/KULTUUR%202030%20web%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/elist/Downloads/KULTUUR%202030%20web%20(1).pdf)
- Kunst, T. (2014). Nõukogude aja mõju seto rahvarõivale. M. Aun, T. Korela (koost), *Setumaa kogumik 6* (lk 79-92). MTÜ Arheoloogiakeskus, Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, MTÜ Seto Adõr
- Kunst, T. (2015). 20 Kirivät keväjät Seto Pitsi Päevade kogumikalbum. Trükikoda Multiprint
- Käis, J. (2018). *Õpetuse alused ja teed. Üldine didaktika*. Kirjastus Studium. Tartu
- Laan, T. (2012). *Omakultuur, selle õpetamise võimalused ja vahendid põhikoolis*. [Magistritöö, Tartu Ülikool]. DSpace. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51698/Oselin_MAG.pdf
- Laanemäe, A., (2000). Kultuurilugu I. Tallinna Tehnikaülikool. TTÜ Kirjastus

- Laasonen-Tervaoja, E., Jokikokko, K., Stevenson, J., (2021). Kulttuurinen moninaisuus osaksi koulun arkea ja käytänteitä. Opas opettajalle kulttuurisen moninaisuuden huomi oimiseen perusopetuksessa. KuTiMat
- Lapse õiguste konventsioon. (1991). RT RT II 1996, 16, 56
- Lastekaitseadus. (2023). RT I, 06.01.2023, 15.
- <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012023015?leiaKehtiv>
- Loov Euroopa Kultuur. (2021-2027). Kultuuriprogramm. Euroopa Liit
- McSweeny B. (2002), Hofstede's Model of National Culture, Differences and Their Consequences: A Triumph of Faith – a Failure of Analysis, "Human Relations", vol. 55, pp. 89–118.
- Meremäe Kooli arengukava aastateks 2020-2024. (2020)
- <https://meremaekool.ee/dokumendid/mk-arengukava-2020-2024.pdf>
- Meremäe Kooli õppekava. (2018). Kooli õppekava üldosa.
- <https://meremaekool.ee/dokumendid/oppekava.pdf>
- Mikitamäe kooli õppekava. (2017). Mikitamäe Kool
- Mikumets, P. (2004). Setude meesterõivastuse arengust 20. sajandil. – Rmt: Setumaa kogumik 2. Tallinn, lk 103-125
- Muinsuskaitseadus (MuKs). (2023). RT I, 07.03.2023, 61.
- <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019013?leiaKehtiv>
- Muldma, M., & Nõmm, J. (2011). *Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas. Tallinn: Eduko.*
- Murakas, R., Soo, K., Otstavel, S., (2019). Laste subjektiivne heaolu koolis. D. Kutsar, K. Raid (koost), *Laste subjektiivne heaolu kohalikus ja rahvusvahelises vaates* (lk 32-48). Eesti Statistika, Tallinn
- Oja, L., Piksööt, J., Aasvee, K., Haav, A., Kasvandik, L., Kukk, M., ... & Vorobjov, S. (2019). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2017/2018. õppeaasta uuringu raport. *Tervise Arengu Instituut. Tallinn.*
- Parker, M. (2000). Organizational culture and identity. London

- Parts P. K., Sepp, K. (2016). Ettepanekuid kultuuripärandi ja kultuurimaastiku korralduseks. M. Raudsaar (koost), *Riigikogu Toimetised* (lk 89-98). Riigikogu Kantselei
- Pedaste, M. Videoloeng. Nüüdisaegne õpikäsitlus. Külastatud aadressil
https://www.youtube.com/watch?v=hpKY_Ur6nbg&t=21s
- Pink, A. 2015. *Heegeldamine. IV-IX klass*. Oü Saarakiri. Saara Kirjastus
- Priks, J. (2012). *Värvilise seto pitsiga linane kleit* [Lõputöö, Röpina Aianduskool]. Röpina
- Porila, K. (2021). Vaimne kultuuripärand Eestis. Infovihik. Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon. Eesti Rahvakultuuri Keskus.
- Põhikooli riiklik õppekava. (2023). RT I, 08.03.2023, 5.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>
- Põldoja, M. (1996). *Heegeldamine*. Tallinn: Valgus
- Põllo, H. (s.a.). Heegeldamise ajaloo. Külastatud aadressil
<https://www.hiiukasitoo.ee/hiiumaale-omane/hiiumaa-heelegelpitsid/>
- Rahvastikuregister. (2023). Elanikud. Siseministeerium
- Raie, S. (2016). Kultuuripärandi kaitse ja kaitsetus. Riigikogu Toimetised 34.
- Raud, R. (2013). Mis on kultuur? Sissejuhatus kultuuriteooriasse. Gigantum Humeris. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Reissar, L. (1996). Setomaa läbi sajandite. Petserimaa. Tallinn: Kupar.
- Riigikogu Toimetised (RiTo). (2016). Kultuur kui vaimne julgeolek.
- Riitsaar, R. (2007). Seto tikand. Seto Ateljee Galerii.
- Riitsaar, R. (2012). Seto Tikand. Kirjastus: Järveääre.
- Runnel, P. (2002). Traditsiooniline kultuur setude enesemääratluses 1990ndatel aastatel. Tartu
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogiaõpibaas*. <https://samm.ut.ee/valimid>
- Salupere, S., Kull, K., (2018). Semiootika. Tartu Ülikooli Kirjastus
- Sarve, Õ., Sarve, M. (2013). Seto rahvarõivad.
<https://rahvakultuur.ee/wp-content/uploads/2020/03/Rahvarivad.pdf>
- Sarve, Õ. Sarve, M. (2013). Seto rahvarõivaste kandmine. Eesti Rahvakultuuri Keskus

- Sarve, Õ., Grünberg, K. (2008/2010). Seto leelo. Eesti Rahvaluule Keskus.
- Shanks, M. (2001). Culture/Archaeology: The Dispersion of a Discipline and its Objects. – Archaeological Theory Today. Ed. I. Hodder. Polity Press 2001, 284–305.
- Schneider, S.C. and Barsoux, J.L. (2003) Managing Across Cultures, 2nd edition, Harlow: FT Prentice Hall.
- Schihalejev, O. (2011). Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Seto Instituut. (s.a.). Külastatud aadressil. <https://www.setoinstituut.ee/>
- Seto Käsitüü Kogo (s.a.). Külastatud aadressil (märts 2023). <https://kogo.seto.ee/et/about/>
- Seto Käsitüü Kogo arengukava 2021-2026. (2021). Maaeluministeerium
- Setomaa Reisijuht. Eesti (2020). E. Petrone (toim). Seto Instituut
- Setomaa valla arengukava 2021-2030. (2021). Setomaa Valla volikogu
https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4070/9202/1024/SetomaaVVK_26082021_m9_L1.pdf
- Setomaa valla leht, mai 2022, nr5 (390)
https://www.setomaa.ee/kogukond/docs/file/ajalehed/Setomaa_05_2022.pdf
- Susi, M. (2014). Väärtuskasvatus emakeeleõpetuses: emakeeleõpetajad kui rahvusliku identiteedi kujundajad. [Magistritöö. Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskond]. DSpace. https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/44054/Susi_Merili_MA2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Zolberg, V. L. (2005). Success and failure of the sociology of culture? Bringing the arts back. *Sociedade e estado*, 20, 337-350.
- Tamm, M. (2016). Sissejuhatus. – Kuidas uurida kultuuri? Kultuuriteaduste metodoloogia. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon. (2003). RT II 2006, 19, 51.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/12736412>
- Vaino, M. (2016). Riigikogu toimetised. Eesti kultuur, selle kujunemine ja saatus üleilmastavas maailmas. Valk, A. (2002). Eesti ja Eestlased võrdlavas perspektiivis: kultuuridevahelisi uurimusi 20.
Sajandi lõpust. Tartu Ülikooli Kirjastus
- Valk, H., Raudoja, A. (2022). Seto Instituudi eellugu. Seto Instituudi kümme esimest

- tegevusaasta. A.Kiristaja (koost), *Setumaa kogumik 8. Uuurimus Luhamaa ajaloost, loodusest ja kultuurist*. Seto Instituut 10. Trükk. Paar oü.
- Valk, H., Kriiska, A., Matsin, A., Oras, J., Ormisson-Lahe, A., Pae, T., & Remmel, M. A. (2021). *Päranditurism Eestis: potentsiaal ja arenguvõimalused*.
- Vanaselja, S. (2010). *Rahvuslikud heegelmustrid*. Kirjastus: Menu.
- Vooglaid, Ü. (2019). *Elanikust kodanikuks. Käsiraamat isemõtlejale*. Ülo Vooglaiu Kirjastus OÜ, Tallinn. <https://vooglaid.org/raamatud/elanikust-kodanikuks/haridus/>
- Värskas Gümnaasiumi arengukava. (2019). Värskas Gümnaasium varskakool.ee/wp-content/uploads/2021/01/Varska-Gumnaasiumi-arengukava-2019-2026.pdf
- Värskas Gümnaasiumiastme õppekava. (2017). Värskas Gümnaasium. <https://varskakool.ee/wp-content/uploads/2019/05/varska-gumnaasiumi-oppekava-2017.pdf>
- UNESCO kandetaotluses (2008). Seto leelo. Seto mitmehäälne laulutradsioon Inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekiri Kandetaotlus
- Õunapuu, L. (2014). *Capitative ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteaduses*. Tartu Ülikool

Lisad

Lisa 1. Setomaa valla asendiplaan

Allikas: Setomaa valla arengukava 2021-2030. (2021)

Lisa 2. Setode asula

Allikas: Fenno-Ugria. Läänemere soome rahvad-estlased, setode asuala

<https://fennougria.ee/rahvad/laanemeresoome-rahvad/estlased/setod/>

Lisa 3. Leelokoor Kuldatsäuk

Allikas: Setomaa.ee (s.a.). Leelokoor Kuldatsäuk.

Lisa 4. Seto heegelpits

Allikas: *Pits, heegelpits, ERM A 659:11, Eesti Rahva Muuseum,*

<http://www.muis.ee/museaalview/496930>

Lisa 5. Ankeetküsitlus

ANKEETKÜSITLUS II-III KOOLIASTMELE

SETO PITSI HEEGELDAMINE

HEA ÕPILANE!

OLEN ELIS TUIK JA ÕPIN TARTU ÜLIKOOLIS KUNSTIDE JA
TEHNOLOOGIA ÕPETAJAKS.

PALUN SINU ABI OMA MAGISTRITÖÖ TEGEMISEL. MINU UURING ON
SEOTUD SETO PITSI PÄEVADE KOLMEKÜMNENDA
TEGUTSEMISAASTAGA. VIIN LÄBI UURIMUST, ET SELGITADA VÄLJA II JA
III KOOLIASTME ÕPILASTE HUVI JA MOTIVATSIOON SETO PITSI
HEEGELDAMISE NING PITSI KONKURSIST OSAVÕTMISE VASTU.
SOOVIKSIN TEADA SAADA ÕPILASTE OSKUSED, HUVI JA
VALMISOLEKUD SETO PITSI ÕPPIMISEL JA PITSI KONKURSIL OSALEMISE
KOHTA.

KÜSIMUSTIK ON ANONÜÜMNE.

SINU ARVAMUS ON VÄGA OLULINE!

KUUPÄEV:.....

KOOLI NIMI:.....

KLASS:.....

PALUN MÄRGI ÄRA SOBIV VASTUS, MIS TUNDUB SULLE ÕIGE.

OLEN

POISS

TÜDRUK

1. OLEN HEEGELDANUD SETO PITSI:

JAH EI

2. KUI VASTASID JAH, SIIS VASTA JÄRGMISELE KÜSIMUSELE:

SETO PITSI OLEN ÕPPINUD HEEGELDAMA...

- KOOLIS
- KODUS
- VIDEOJUHENDI JÄRGI INTERNETIST
- KÄSITÖÖ TEEMALISELT INTERNETI LEHEKÜLJELT
- VANAEMAGA KOOS
- KOOLITUSEL
- MUU.....

3. KUI VASTASID EI, SIIS VASTA JÄRGMISELE KÜSIMUSELE:

MULLE MEELDIKS ÕPPIDA SETO PITSI HEEGELDAMIST...

- KOOLIS
- KODUS
- VANAEMAGA KOOS
- VIDEOJUHENDI JÄRGI INTERNETIST
- KÄSITÖÖ TEEMALISELT INTERNETI LEHEKÜLJELT
- KOOLITUSEL
- MUU.....

4. KUIDAS HINDAD OMA SETO VÄRVILISE PITSI HEEGELDAMISE OSKUST?

- OSKAN VÄGA HÄSTI
- OSKAN HÄSTI
- OSKAN NATUKE
- EI OSKA
- MUU.....

**5. VASTA SIIS, KUI OLED HEEGELDANUD SETO PITSI.
TEE SOBIVASSE TULPA RIST X**

OLEN HEEGELDANUD SETO PITSI...	JAH	EI
AINULT VALGE LÕNGAGA		
VALGE JA PUNASE LÕNGAGA		
KAHE JA ROHKEM VÄRVILISE LÕNGAGA		
LILLEMOTIIVI		
LIHTSAMAT GEOMEETRILIST MOTIIVI (NT. RUUT)		
SÜDAMEKUJULIST MOTIIVI		
KAAREMOTIIVI		
ÄÄREPITSI		

6. MILLE JAKS OLED HEEGELDANUD SETO PITSI?

VASTUS:.....

7. OLEN OSALENUD SETO PITSI PÄEVADE PITSI KONKURSIL?

JAH EI

**8. PLAANIN OSA VÕTTA 6.-23. MAIL 2023. AASTAL TOIMUVAST SETO
PITSI PÄEVADE PITSI KONKURSIST?**

JAH EI

PÕHJENDA:.....

9. MIS MOTIVEERIKS SIND OSA VÕTMA PITSI KONKURSIST?

VASTUS:.....

10. SETO PITSI HEEGELDADA ON...

- LIHTNE
- SAAN HAKKAMA
- RASKE
- POLE HEEGELDANUD
- MUU.....

**11. MIS TEEB SETO PITSI ÕPPIMISE
SINU ARVATES KEERULISEKS?**

- VAHENDEID POLE
- KEERULINE PITS
- LIIGA PALJU VÄRVE
- KEEGI EI ÕPETA
- AEGANÕUDEV
- MUU.....

**12. MIS TEEKS SETO PITSI ÕPPIMISE MEELDIVAMAKS JA
HUVITAVAMAKS?**

VASTUS:.....

**13 KAS SINU ARVATES ON SETO PITSI
HEEGELDAMISE OSKUS OLULINE?**

- EI OLE ÜLDSE OLULINE
- NATUKENE OLULINE
- EI OSKA ÕELDA
- OLULINE
- VÄGA OLULINE
- MUU.....

SUUR AITÄH SULLE VASTUSTE EESTI!

ELIS TUIK
 TEL +372 51974602
 E-MAIL elistuik@gmail.com

Summary

Participation of Setomaa schoolchildren in Seto lace days 2012-2022: awareness and interest in participating in the competition

Our origins and lineage are closely related to history and the past. Setomaa is known for its uniqueness, where it has managed to preserve the heritage, traditions and culture of its ancestors. Seto lace days are organized in Setomaa every spring, and part of this, a colorful Seto crochet lace competition is held. This master's thesis is dedicated to the continuation of the traditions of the crochet lace competition held as part of the XXX Seto Lace Days.

Young people's interest in the 30-year-old tradition has decreased, as compared to the previous twenty years, participation among young people is low. However, the national curriculum of primary school (PRÕK, 2023, § 11.12) states that a graduate of primary school respects cultural heritage and the population's responsibility is to ensure the preservation of Estonian culture (Eesti Vabariigi Põhiseadus, 2015). The problem is raised, where the skills and interest of young people in seto lace crocheting are fading, the preservation of cultural heritage is in danger. Since "the preservation and awareness of cultural heritage preserves the identity and distinctiveness of the country and its regions and ensures a diverse and cultural memory-bearing environment for current and future generations" (Muinsuskaitseadus, 2021, 3.2), this topic is relevant and necessary.

The aim of the master's thesis was to find out the awareness, interest and skills of Setomaa schools' 4th-9th grade youth about colorful Seto crochet lace and participation in Seto lace days. To fulfill the goal, I conducted a quantitative study to find out the students' skills, interest and willingness to learn seto lace and participate in the seto lace competition. Based on the purpose and the processed materials that are reflected in the chapters, I prepared the following questions for the research:

- 1) What are the skills of the Setomaa schoolchildren to crochet Seto colored lace?
- 2) How did the schoolchildren of Setomaa learn to crochet seto lace?
- 3) What would make students interested in learning crochet technique?

4) What is the students' interest in participating in the 2023 Seto Lace Days competition?

I got the data for the research through a written questionnaire and it is quantitative research. For data analysis, I collected all answered questionnaires on paper and started entering the results online in the Google Forms environment. I presented the results as a numerical breakdown and in the form of drawings, where I highlighted the most important values.

A total of $n=76$ out of 127 respondents answered the written questionnaire, of whom 39 were girls and 34 were boys. In three cases, gender was not specified. A total of $n=48$ out of 66 students responded from Väraska Gymnasium, $n=22$ out of 33 from Mikitamäe School and $n=6$ out of 28 students from Meremäe School.

Through the first research question, I wanted to find out what the skills of Setomaa schoolchildren are in crocheting Seto colored lace. The results revealed that the majority of the students ($n=57$) have not crocheted seto lace and are not interested in doing so. There were $n=17$ students who were familiar with this lace and had also crocheted it.

To the following research question, how did the students of Setomaa learn to crochet seto lace, it was pointed out that the main experience of crocheting lace was gained at school ($n=16$) and crocheting with their grandmother ($n=3$). It also turned out that the school has a big role in teaching crocheting.

Because students who had not yet crocheted seto lace also noted that they would like to learn it at school ($n=25$) and with their grandmother ($n=12$). Therefore, the school plays an important role in the development of crocheting skills.

For the third research question, I looked for an answer on how to make students interested in crocheting seto lace, where it turned out that students are not very interested and there is nothing to motivate them to do it. However, since our legacy depends on future generations, intervention is necessary. It turned out that students do not know how to crochet seto lace ($n=48$) and it was pointed out that crocheting lace is time-consuming ($n=32$), too complicated ($n=30$) and no one teaches them ($n=27$). Therefore, a teacher or a parent should be the guide who tries to teach the skill of seto crochet lace to school children.

To the question of the students' interest in participating in the 2023 Seto Lace Days competition, the young people's message was: they do not want to participate. It can be concluded that it is not to their liking and attractive for young people.

In addition, the study revealed that students do not consider the skill of crocheting seto lace to be important. Students either did not know how to answer (n=32) or thought that this skill was not important at all (n=28). The result shows that the skill of Seto lace crochet is fading and sustainable development is in danger, because the heritage is also changing over time and in important relation to the preservation of the identity and the interest of the conservators.

The Setos have not been recognized as a separate nation by the Republic of Estonia, and they cannot be considered as a separate nation or ethnic group (Andreson et al., 2023, p. 23-26), however, they have preserved their heritage and are notable for their special customs and traditions.

Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elis Tuik:

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose SETOMAA KOOLINOORTE OSALEMINE SETO PITSI PÄEVADEL 2012-2022: TEADLIKKUS JA HUVI KONKURSIST OSAVÕTMISEST, mille juhendaja on Inna Raud, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Elis Tuik

17.05.2023